

XXXII. OTDK

A kálvini egyházszervezet modelljének hatása Nyugat-Európára

Írta: **Csevár Nóra**, V. évfolyam
Nappali Tagozat
FACGS5

Konzulens: **Dr. Antalóczy Péter**, dékán
Tanszékvezető docens
Jogtörténeti, Jogelméleti és Egyházjogi Tanszék

Lezárva:
2014. november 1.

Tartalomjegyzék

Előszó	3
2. Kálvin János élete és munkássága	5
3. Kálvin és a jog	9
3.1. Törvény, norma és a református etika	9
3.2. Törvény és evangélium	12
3.3. Államforma és kormányzás	13
3.3.1. Kálvin elve a polgári kormányzásról az Institutio alapján	14
3.3.2. Kálvin a polgári kormányzásról a Rómabeliekhez írt levelek alapján	16
3.3.3. Kálvinizmus a polgári kormányzatról	17
3.3.3.1. Kálvin korrupció ellen formált elképzeléseinek kihatása a későbbi korrupció ellenes harcokra	18
3.4. A kálvinizmus és a politika	19
3.5. A kálvinizmus és hatása	23
3.6. Melancton és Kálvin	25
3.7. A hierarchikus egyházalkotmány	26
3.8. Institutio – A keresztény vallás rendszere	27
4. Kálvin hatása	31
4.1. Kálvin és a protestantizmus hatása az alkotmányeszmé megvalósulásához	32
4.2. A kálvinizmus közvetett hatása nyugat- európai államokban	36
5. Kálvini hagyomány továbbélése	38
5.1. Franciaország	38
5.1.1. Első genfi száműzetés után ismét Franciaország 1541-ig	39
5.1.2. Kálvinizmus Franciaországban	40
5.2. Svájc	41
5.2.1. Kálvin Egyházalkotmánya	44
Zárszó	46
Felhasznált irodalom	48

Előszó

A reformációnak köszönhetően a XV. század végén, a XVI. század elején megjelentek az első olyan politikai művek, melyek a teológiától különálltak. A politikai ideológiák küzdelme még hosszú időn át a különböző egyházi tanítások egymással folytatott harcában fejeződik ki. Ez meg is magyarázza, hogy az első polgári forradalmak is a reformáció során már kialakult vallásban, a kálvinizmusban találták meg a maguk teológiáját. A reformáció politikai ideológiáját *Luther* alapozta meg, az egyház és az állam elválasztásának tanával.

A reformáció másodgenerációs nagy alakját, Kálvint, a kálvini jogot és annak hatását nem csak az általános alapelvek, illetve azok érvényesülésének szintjén vizsgáltam, hanem azt is elemeztem, hogy ténylegesen közvetlenül és közvetve hogyan hatott a nyugat-európai országokra. Azt kutattam továbbá, hogy Kálvin által megalkotott egyházi fegyelem, jogi gondolkodásmód miként tudott megvalósulni és fenn maradni. Kálvin és követőinek köszönhetően, később a kálvinizmus segítségével, miként változott meg az államok szervezete, az államnak az egyházhoz fűződő viszonyrendszere és a politikai álláspontok. Utóbbi milyen mozgalmakat, forradalmakat indított el és hogyan rendezte át a politikai berendezkedést, az akkori jogrendszereket, az egyházi jogot és az alkotmányjogot.

Tanulmányom két nagy részből tevődik össze, az első részben ismertetem, Kálvin János életútját és a témához kapcsolódó kiemelkedő jelentőségű tanait, amelyeket a legjobban egybefoglaló, fő műve által az *Institutio Religionis Christianae*-ből (Továbbiakban: *Institutio*) lehet összegezni. Erre tekintettel ismertetem az *Institutio* kialakulásának történetét, szerkezetét, tartalmát és az üzenetét. Bemutatom mind a római levél magyarázatában, mind az *Institutio*-ban található jogi és politikai gondolkodásmódot, eszmerendszert és átfogó rendszertant.

A második részben az egyes nyugat-európai országokban érvényesülő közvetlen és közvetett hatásokat vizsgáltam. A közvetlen hatás alatt értendő Kálvin által (még életében) formált és vezetett reformáció, amivel személyesen befolyásolta az adott ország politikai és vallási rendszerét, állam és egyház viszonyát. A közvetetten hatáson értendő az, hogy Kálvin barátai, tanítványai révén, illetve a kálvinizmus által, miként tudott az eszmerendszer egy adott országban örökérvényűen fenn maradni.

Kálvin a lutheri tant továbbfejlesztését, az államhatalom konkrét szervezeti formáira, illetve a hatásköri megosztások összes szervezeti konzekvenciáira is levonta. Ezek hatottak ki a politikai eszmerendszerre, a politikai és jogi intézmények fejlődésére vagy annak kialakulására.¹

A polgári forradalmak időszakáig, a zsarnokság elleni küzdelem mindig aktuális probléma volt. Minden kálvinista filozófiai elméletben, politikai műben és irodalomban megtalálható a kálvini ellenállási jog különféle értelmezése. A zsarnoksággal szembeni felkelést közvetlen hatásként emlegetik, amely nem csupán egy állam berendezkedését, hanem szinte egész Nyugat-Európa államainak berendezkedését átformálta.

Szűcs Ferenc, elemzéseinek középpontjában a kálvini teológia áll. *„Kálvin hatása a nyugati gondolkodásra”*² című tanulmányában két hatást említ meg: közvetett és a közvetlent. Szerinte a közvetett hatás a legfontosabb, amely legfőként a nyugat-európai polgári demokráciák kialakulásában hatalmas szerepet játszott. Jól működő polgári demokrácia ott létezik, ahol a kálvinista felfogást követték.

¹ Forrás: Kovács István: Magyar Alkotmányjog I., JATE Kiadó, Szeged, 1990.

² Forrás: A KDNP PM Tanulmányi Füzetek III.

2. Kálvin János élete és munkássága³

Baja Mihály: Ki volt Kálvin János? (vers részlet)

„Ki volt Kálvin János? / Hogy ki volt tenéked, / Kálvinista népem, / Te tudom, megérted.”⁴

Kálvin János, a keresztyén tudós és jogász 1509. július 10-én született Franciaországban. A világra, a való életre nyitott gondolkodó volt, ez tette sajátossá teológiáját és gondolkodását, amely több mint öt évszázada fenn tudott maradni és meg tudott szilárdulni Nyugat-Európában.

1528-1531 közt járt jogi egyetemre.⁵ Jogi tudásanyagát pedig legfőképpen a genfi Polgári Törvénykönyv kidolgozásában bontakoztatta ki. Diplomájának megszerzését követően így vélekedett: *„Így történt, hogy elszólítva a filozófiai tanulmányoktól, a jogtudomány felé fordultam, melyben mintegy az atyai akaratnak engedelmeskedve igyekeztem hűséggel helytállni. Isten mégis gondviselésének titokzatos zablájával végül más útra vezérelt. ... Isten egy hirtelen megtéréssel az engedelmességre kényszerítette. Így azután mintegy az igaz kegyesség íztől átítatva olyannyira elfogott az előrehaladás vágya, hogy hátralévő tanulmányaimat, bár nem vettem el teljesen, mégis közönyösebben folytattam. Még egy év sem telt bele, és a tisztább tanítás iránti vágyakozás miatt annak máris novíciúsává és buzgó tanulójjává lettem.”*⁶

1532-ben adta ki első munkáját, *Seneca: De clementia* c. művéhez írott kommentárját, amelynek kiadását ekkor még saját maga finanszírozta. Első műve, amelyet humanista szellemiségben írt.

1534-ben Kálvin reformációhoz való kötődése miatt kénytelen volt Franciaországból elmenekülni.

1535-ben Bázelen talált ideiglenesen menedéket.

1536-ban menekültként átutazóban volt Genfben, amikor is Farel maradásra bírta. (Első genfi tartózkodása).

³ Dr. Huszár Pál: Kálvin János, élete, teológusi, reformatori és egyházszerzői munkássága, 1059-1564, Kálvin Kiadó, Budapest, 2009. Kálvin János életútja – dátumok alapján lett felvázolva az önéletrajza

⁴ uo. 175.o.

⁵ uo. 213.o.

⁶ Willem Van't Spijker: Kálvin élete és teológiája, Kálvin Kiadó, Budapest, 2003, 25.o.

Az *Institutio*, fő műve megjelent első kiadásban, ezzel egyidőben Bazelben pedig nyomtatásban is. E a mű a keresztény vallás rendszerét alakította ki, amely a protestáns teológia egyik legjobb könyve. Tömör hitvallás és apológia⁷ az igaz keresztyén hit mellett.⁸

A francia Ferenc királynak is elküldött egy példányt a protestáns tanok igazolásaképp, s levelében „*hatalmasnak és dicsőségesnek, sőt a legkeresztényibb*” királynak nevezte.

1537-ben Genfben teológia tanár és prédikátor lett.

Ekkor kidolgozta a 21 Cikkelyből álló hitvallást, amelyre minden genfi polgárnak fel kellett esküdnie, amennyiben nem tette meg, el kellett hagyniuk a várost.

Barátságot kötött Melanchtonnal.⁹ (Ebben az évben átdolgozta, s kibővítette az *Institutio*-t is).

1538-ban Genfben a februári választásokon az ellenpárt került ki győztesen, Kálvin barátait felfüggesztették a Tanácsból, ami ellen Farelrel együtt tiltakozást nyújtottak be. Ennek okán írt levelet Bullingernek a genfi helyzetről: „*Nem is lesz nekünk tartós egyházunk, ha áll vissza a maga teljességében amaz ősi, vagyis apostoli rend, mely közöttünk sok tekintetben kívánatos.*”¹⁰

Kálvin újabb hitújító javaslatait miután a polgárok ellenállását követően a genfi városvezetés is elvetette, száműzték Genfből és Strasbourgba ment, Bucer Martin meghívásának eleget téve.

1539-ben második kiadásában megjelent az *Institutio* és a *Római levél kommentárja* is.

1541-ben Strasbourgan házasságot kötött az özvegy *Idelette de Bure*-el.

Az *Institutio* francia nyelven jelent meg.

Novemberében létre hozta az egyén elgondolásán alapuló egyházi rendet. Az egyházi közösség szervezeti rendjét kialakította, melyet az *Ordonnances Ecclésiastiques* című művébe foglalt össze.¹¹

Ugyanekkor lett Genf első lelkésze is egyben. (Második genfi működése).

1542-ben *Idelette de Bure*-től fia megszületett, aki nem sokkal később el is hunyt.

1543-ban Genfben a Tanács és a Népgyűlés által elfogadták a Kálvin által kidolgozott Polgári Törvénykönyvet és az új polgári eljárást.

⁷ A vallás igazságait védő írás

⁸ György Antal: Kálvin mindenkinek, nem publikált tanulmány

⁹ Melanchthon Philipp: (1497-1560) német evangélikus teológus.

¹⁰ Magyar Tudomány 2010/2. Buzogány Dezső: Kálvin állam és társadalomszemlélete

¹¹ Karl Heussi: Az egyháztörténet kézikönyve, Osiris kézikönyvek, Budapest, 2001. 324.o.

1549-ben megözvegyült és a fogadott két gyermek nevelése reá maradt, így egy időre ki is szorult a közéletből.

1555-ben Genfben a magisztrátus is elfogadta a Kálvin által kidolgozott Polgári Törvénykönyvet, amelyben különösképpen szabályozta az állam és egyház kapcsolatát is.

1559-ben Kálvin életét meghatározó események:

Első követőit elküldte Franciaországba.

Genfi Teológiai Akadémiát megalapította, amelynek Theodore Béza-t (1519-1605) tette meg rektorának, aki a genfi egyház vezetésében később utóda is lett egyben.¹²

A genfi Biblia megjelent latin fordításban.

Kálvin genfi állampolgárságot kapott, több évtizedes lelkipásztori és reformátori munkássága alapján.

Az *Institutio* (utolsó változata) végleges formája, - amelyet száműzetése alatt írt meg-megjelent. A mű többszöri átdolgozásának és megjelentetésnek okát a legteljesebb végleges formájához fűzött szavaiból tudhatjuk meg, mely szerint:¹³

„...bízom abban, hogy oly könyvet adok, amely közös megegyezések jónak fog találni. Hogy mily buzgalommal iparkodtam művemet Isten egyháza hasznára elkészíteni, annak nyilvánvaló bizonyosságul hadd említsem fel, hogy a múlt télen, mikor azt gondoltam, hogy a negyed napos láz halálomat jelenti, mennél jobban kínozott betegségem, annál kevésbé kíméltem magamat, hogy olyan művet hagyhassak magam után, mely a kegyes lelkek oly jóindulatú várákozásának némileg megfelelt. Szerettem volna gyorsabban bevégezni munkámat, de elég gyorsan van ez így is, ha elég jó. Azt pedig, hogy alkalmas időben bocsátottam útjára, akkor hiszem, ha tapasztalom, hogy Isten egyházának bővebb gyümölcsöt hoz, mint azelőtt. Ez rám nézve egyedül döntő... Munkám végzésében volt továbbá célom, hogy a szent vallástudomány jelöltjeit az isteni ige olvasására úgy készítsem és megtanítsam, hogy az rájuk nézve könnyen hozzáférhető legyen, s minden fönnakadás nélkül haladhassanak abban. Mert azt hiszem, hogy a vallás teljes egészét felölelem itt, minden részeivel egyetemben, s oly sorrendben adom elő, hogyha valaki jól megtanulja, nem lesz nehéz

¹² Theodore Béza a magyar reformátusság számára francia nyelvű genfi reformátor, helvét hitvallású teológus, aki személyesen is ismerte Kálvint, a genfi lelkeszségben utóda lett. Béza írta meg Kálvinról az első önéletrajzi összefoglalást. (In: Dr. Huszár Pál: Kálvin János, élete, teológusi, reformátori és egyházszerzői munkássága, 1059-1564, Kálvin Kiadó, Budapest, 2009.)

¹³ Dr. Huszár Pál: Kálvin János, élete, teológusi, reformátori és egyházszerzői munkássága, 1059-1564, Kálvin Kiadó, Budapest, 2009. 130.o.

számára annak megállapítása, hogy mit kell keresnie a Szentírásban, s annak tartalmát mily célra kell fordítani. Tehát mintegy megegyengetvén az utat, ha ezután a Szentíráshoz magyarázatokat adok ki, mivel nem lesz szükségem arra, hogy a hitcikk felől hosszú előadást tartsak, s a bizonyító helyekre is kitérjek, mindig röviden végzek azokkal. Így a kegyes olvasó nagy nehézségektől s unalomtól menekül meg, amennyiben a könyv ismeretével, mintegy szükséges eszközzel fölszerelve fog e munkához. Élj boldogul, kegyes Olvasó, s ha munkámnak valami gyümölcsét veszed, segíts viszont rajtam könyörgésseddel a mi Atyánknál, Istenünknel. Genf, 1559. év augusztus hó 1n napján.”¹⁴

1561-ben Kálvin által formált és kialakított utolsó egyházi fegyelmet (*Ordonnances Ecclésiastiques*) bevezették.

1564. április 25-én kicsiny vagyonát felosztotta testvére közt. Chenelat Péter genfi jegyző foglalta írásba Kálvin János érvényes végrendeletét.¹⁵

1564. április 28-án Kálvin utolsó előadása a genfi Akadémián, ahol a következő búcsúbeszédet mondta el: „...Amikor először jöttem ebbe az egyházba, úgy szólván semmi sem volt belőle. Prédikáltak ugyan, de ez volt minden. Összeszedték a bálványokat és elégették őket, de nem volt reformációs semmiféle formában. Teljes volt a zűrzavar. Itt volt ugyan a derék Guillaume mester (Farel), és később a vak Coraud, aki Bázelen vesztette el szeme világát. Antoine Saunier mester is itt volt, meg az ékesen szóló Froment, aki levette kötényét és úgy ment föl a szószékre, majd visszatért boltjába pletykálkodni, így tartva a kettős szentbeszédet.

Csodálatos küzdelmek közepette éltem itt. Előfordult, hogy megcsúfolásomra este ötven-hatvan puskalövést adtak le házam előtt. Gondoljátok el, mennyire elképeszthetett ez egy olyan bátor, könyvekbe temetkező embert, mint amilyen – megvallom – mindig is voltam, és most is vagyok. Nem sokkal ezután száműztek e városból, amikor is Strasbourgba mentem, ahonnan egy idő múlva visszahívtak, de tisztelnem ellátása nem kevesebb gyötrellemmel járt, mint annak előtte. Fogd meg, fogd meg kiáltással uszították rám a kutyákat, s azok ruhámat és lábamat marcangolták. ... s Tirátok talán még súlyosabbak várnak. Mert gonosz és hitvány nép között éltek, noha akadnak közöttük derék emberek, maga a nép gonosz és elvetemült, és lesz gondotok vele, amikor az Úr már engem elszólított. Mert bár én semmi és senki vagyok, mégis tudom, hogy megakadályoztam háromezer zavargást is, amely Genfben kitört volna.

¹⁴ Forrás: Kálvin János: A keresztyén vallás rendszere, 1559.

¹⁵ Forrás: http://kalvinev2009.reformatus.hu/cikk.php?ID_cikk=58 (2009.10.16., 15:06)

Legyetek tehát bátrak és erősek, mert az Isten fölhasználja és fönntartja ezt az egyházat, és mondom néktek, hogy Isten megőrzi.

Ami a tanokat illeti, hűségesen hirdettem, és Isten kegyelméből le is írhattam a tőlem telhető legnagyobb hűséggel, és tudtommal a Szentírásnak egyetlenegy pontját sem ferdítettem el vagy magyaráztam félre. Ha akartam volna, adhattam volna bonyolult, tudományos magyarázatokat, de én az efféle tudományoskodást semmibe sem vettem, és mindig az egyszerűsége törekedtem. Soha nem írtam semmit valaki iránti gyűlöletből, hanem mindig hűségesen tártam elő azt, amiről úgy véltem, hogy Isten dicsőségét szolgálja...”¹⁶

1564-ben május 27-én nyolc órakor¹⁷ súlyos betegsége (köszvény, tüdőtuberkulózis, trombozisos aranyér és bélp parazita) miatt Genfben halt meg. Saját kérésére jeltelen, egyszerű sírba temették.

Kálvin halálát követően jelent még meg ugyanebben az évben Józsué könyvéhez írt magyarázata, amelynek előszavát Theodor Béza írta Kálvin életéről. Ez lett a reformátor első életrajza.¹⁸

3. Kálvin és a jog

3.1. Törvény, norma és a református etika

Az emberek túlnyomó részének Kálvinról az a reformátor jut eszébe, aki az eleve elrendelés (predestinációt) vagy az úrvacsora tanát dolgozta ki. De nem sokan tudják, hogy fő művében az *Institutio*-ban, - hatodik fejezetében értekezik a keresztyén szabadságról, egyházi hatalomról és az állami kormányzatról¹⁹ -, megfogalmazottak, az egyházi fegyelem mintáját felhasználva az általa kidolgozott jogi eszmerendszer, református etika és gondolkodásmód, a mai modern polgári demokratikus államok kialakítására mennyire erős hatást gyakorolt. Kálvin az állam és egyház kapcsolatát, az ideális államformákat, a társadalmi rétegeket, a nép jogait és kötelezettségeit, a polgári kormányzat és az egyházi hatalom közti viszonyrendszert vizsgálta és ennek szabályozását dolgozta ki. Kálvin tanai nem csak a Nyugat-Európa társadalmi berendezkedéseire, hanem a kultúrára, a gazdasági és politikai életre is kihatottak.

¹⁶ Jean Cadier: Kálvin, Egy ember isten igájában, Kálvin Kiadó, Budapest, 1994. 165-167.o.

¹⁷ Alisten E. McGrath: Kálvin, A nyugati kultúra formálódása, Osiris Kiadó, Budapest, 1996. 209.o.

¹⁸ Jean Cadier: Kálvin, Egy ember isten igájában, Kálvin Kiadó, Budapest, 1994. 161.o.

¹⁹ Forrás: György Antal: Kálvinról mindenkinek, nem publikált tanulmány

A keresztény állam megvalósulását tartotta szem előtt. A *Christina politia* című művében fejtette ki ennek jelentőségét. Legfőbb elemei: a jog, annak tisztelete és fontossága.

Az egyház és az állam összefonódása ellentétes a Bibliával. Ugyan azt gondolja, hogy mindkettő más területen működik, de egy a célja: a bűnözők elleni küzdelem és a rend fenntartása. Mindemellett kidolgozta az egyház és állam, avagy a „két birodalom” elméletét:²⁰ Az egyházi hatalom forrása a gyülekezet akarata. Az egyházi tisztségeket választás útján kell betölteni. A gyülekezet tagjai egymással egyenlők. A gyülekezeti rend lényegi eleme a Szentírásban tükröződött. A keresztény ember csakis Istenben lelheti örömét. Szigorú erkölcsi fegyelmet követelt meg.

A törvény lényege a református etikában: a legfőbb törvényadó Isten, a törvény csak Istentől jöhet, s azaz igazi erkölcsi törvény, amit Isten ad, a törvényt pedig a Kijelentésekből meríti.²¹ A törvényt lélekben is el kell fogadni, azaz a szívben és a lelkiismeretben is el kell ismerni. Akkor válik mindez normává, ha ez irányítja az emberi cselekedetet is, vagyis a keresztyén lélek által elfogadott meggyőzéssel elfogadja és a törvény tisztességes betartására törekszik (az ember).²²

A törvények egyrésztől egyfajta tükörként is szolgálnak, erre vonatkozik az apostol mondása, hogy a bűn ismerete a törvény által van.²³ A törvény másrésztől zabla, amely a törvénysértőket és az engedetleneket tanítja a jóra, preventíven figyelmeztet, hogy a rosszat kerüljék, ha nem sikerülne, milyen szankciókkal számolhatnak.²⁴ Harmadrésztől a legjobb eszköz, amely által megismerhetjük mi Isten akarata.²⁵ Ebből következik, hogy Isten az egyedüli törvényhozó is, mert az Ő akarata mindenkire nézve igazságos, és amit Ő alkot az tökéletes. Mivel így egyedül neki van hatalma lelkünk felett,²⁶ s a helyes életre való törekvést biztosítani tudja.

²⁰ *Luther két-birodalom elmélete nagy hatással volt Kálvinra. Meglátásom szerint ezt fejlesztette tovább, és nem csak a kálvinizmus terméke, hanem Kálvinnál – antropológiai megközelítésből – is beszélhetünk a két-birodalom tanának elméletéről. A kálvinizmus és politika c. fejezetemben elemzem részletesebben.*

²¹ Kálvin János: A keresztyén vallás rendszere II. kötet, 1559, szerk. dr. Antal Géza, Ref. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa, 1910. 763.o.

²² Sebestyén Jenő: A református etika, Iránytű Kiadó, Budapest-Gödöllő, 2000. 172.o.

²³ Válogatás Kálvin János műveiből, Kálvin Kiadó, Budapest, 1993. 218-219.o.(Forrás: Róm 3,20; Ins. II. 7.,6-7)

²⁴ uo. 218-219.o (Forrás: Ins. II. 7., 10.)

²⁵ uo. 218-219.o(Forrás: Ins. II. 7., 10.)

²⁶ Kálvin János: Tanítás a keresztyén vallásra 1559, ford. dr. Békési Andor, MRE Zsinati Iroda Sajtóosztály, Budapest, 1991. 247.o.

Kálvin erkölcsstanára (etika) jellemző a törvény eligazító vagy vezérfonal-szerepének kidolgozása azoknak az életében, akik tudják, hogy Isten a teremtés és a megváltás jogán feltétlen (abszolút) és teljes (totális) igényt tart az életünkre. Az akarat buzgóságát a törvény, a helyes irányba igazítja.²⁷ Mivel a természeti törvények nagyon homályosak (lex naturalis), így szükséges rendelni hozzájuk egy írott törvényt – lex scripta²⁸ – mert azt határozottabban és tisztábban meg lehet érteni és be lehet tartani, tartatni.

Itt fontos megemlítenem Kálvin *kegyelemtanát*, ami rávilágít arra, hogy levezessék belőle az egyház és az állam egymástól való elválasztásához szükséges polgári indoklást. Az egyetemes vagy általános kegyelem tana dogmatikai, teológiai-elméleti kiindulópont ahhoz, hogy a kálvinizmus gyakorlatilag is rendezhesse viszonyát a világhoz: a politikai, gazdasági, tudományos, kulturális és művészeti élethez.

Az abszolút szuverén Isten fogalmára épített kegyelemtanában – legyen az egyetemes vagy különös- az evilági cselekvést felszabadította a feudális megkötöttségek alól.²⁹

A mi hitünk válasza: Isten akkor is Isten marad. Ahogyan Kálvin számára le kell ereszkednünk a világ *theatrum gloriae Dei*- Isten dicsőségének színterére, mert a teológia fókusz: „Egyedül Istené a dicsőség- Soli Deo Gloria!”³⁰

Kálvin a társadalmi és gazdasági elveit nem nemzedékek tapasztalataiból, ezzel foglalkozó tudósoktól vette át, hanem Isten Igéjének³¹ engedelmeskedve alakította ki. A kálvini norma alapja maga a Szentírás³² volt. Ezért is hívják exegétának,³³ mivel úgy vélte, hogy Isten Igéje az alapja a világi, társadalmi és gazdasági szektornak. Természetes a mai világban nem minden megoldása lenne megfelelő, de ettől függetlenül minden történelmi helyzetben érvényes és a keresztyén egyházban követendő példa.³⁴ Karl Barth³⁵ a következő gondolatokat írja következőképpen: „Kálvin igaz tanítványa egy utat követhet: engedelmeskedni, nem Kálvinnak magának, hanem annak, Aki Kálvinnak is mestere volt”.³⁶

²⁷ Válogatás Kálvin János műveiből, Kálvin Kiadó, Budapest, 1993. 223.o.

²⁸ Kálvin János: Tanítása a keresztyén vallásra 1559., Dr. Békési Andor ford., MRE Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1991. 80.o.

²⁹ Forrás: Király László: Kálvin, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968.

³⁰ Jean Cadier: Kálvin, Egy ember isten igájában, Kálvin Kiadó, Budapest, 1994. 173.o.

³¹ Benke György: Kálvin társadalom etikája, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1986. 11.o.

³² uo. 11.o.

³³ írásmagyarázó, uo. 10.o

³⁴ uo. 13.o.

³⁵ 1886-1968, református teológus

³⁶ Benke György: Kálvin társadalom etikája, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1986. 13.o.,

Rendkívül módon hatottak tanításai a *kultúrára és a tudományok* fejlődésére is.³⁷

3.2. Törvény és evangélium

A törvény a polgári rendet testesíti meg, az evangélium Krisztus lelki országát,³⁸ amelyek távol eső dolgok, ámde egymás mellett, egymást kiegészítve nem állhatnak az egyén szabadságának útjába. A kettő közti (lelki és világi törvények) viszonyrendszerre, illetve annak alkalmazására különféle felfogásmódok léteznek.

Az Ó- és Újtestamentum helyes viszonyát a törvény és evangélium egymáshoz való viszonya szabja meg. A lutheránus felfogás súlyos exegetikai érvek alapján úgy gondolja, hogy a törvény az Ótestamentum és az evangélium az Újtestamentum, amelyről Pál is így vélekedett. A kettő közt nem csak idői különbséget lát, előbb volt a törvénykorszaka s azután jött, annak lejártával az új; hanem értékkülönbséget is tesz, ami által csak az Újszövetséget tartja Szentírásnak.

A református felfogás más. Ők a teljes Szentírást organikus egységnek vallják, amely Isten Igéjét közli. Isten Igéjében nincs értékkülönbség, mintahogyan a Kijelentésekben sem. A Szentírás az Ige irodalmi teste és minden porcikájában a testté lett Igétől függ; azaz róla tesz bizonyosságot s viszont: az Ige minden árnyalatának magyarázója Krisztus, vagy, ahogy a Római levél magyarázata kimondja: a hit szabálya.

Az Ige Istennek az a maga közlése, amellyel a szövetséget létrehozza és táplálja. Ez a szövetség szeretetközösség, amely két tényezőből áll, Isten ad és vár benne; ajándékozik és igényel. Adja önmagát és kéri cserébe az embert. Isten minden Igéje, amelyben ad: az evangélium, és mindazon Igéje, amelyben követel, igényel, parancsol: a törvény. Amabban

³⁷ Érdekességképpen szeretném megemlíteni, hogy mekkora hatást gyakorolt Kálvin a kultúra és tudományok fejlődésére. Ennek okai, hogy a világot nem csak a bűn és a kegyelem uralma alatt szemlélte, hanem ezen túllépve, a kegyelem jelét látta mindabban, hogy Isten a bűn ellenére is kormányozza a népét. Nem a teológia ellenségének látta a tudományok fejlődését. Nyitott volt a természettudomány fejlődésére is. Művelődés fejlesztése érdekében iskolarendszert alakított ki.

Fontos megemlíteni, hogy későbbiek során sokan művelődés-ellenesnek ítélték Kálvint. Ugyanis bevezette a templomokban, hogy a falakról levegyék a képeket, illusztrációkat. Célja csupán az volt, hogy jobban ösztönözze a népet az olvasás és írás tudományának elsajátítására. Arany János életrajzában is megemlékezik arról, hogy a betűvetést a nagyszalontai kálvinista családban az öreg Biblián és a kalendáriumon keresztül sajátította el. A festészet helyébe pedig később polgári otthonokat is díszítő művészet lépett (kálvinizmus örökségéről szóló kiállítás a Várban is megtekinthető volt).

³⁸ Válogatás Kálvin János műveiből, Kálvin Kiadó, Budapest, 1993. 247.o.

kegyelme jelenik meg, emebben szentsége és igazsága. Az Ige, a Kijelentés mindig törvény és evangélium is.³⁹

A szövetség elve alapján Krisztus – népe és a többség – alattvaló közt párhuzam vonható, mivel az „organikus egység analógiájára elképzelt állami berendezkedés nem támaszkodhat az egyén szubjektív megítélésre, kivéve, ha szükségesség azt követeli meg.”⁴⁰

3.3. Államforma és kormányzás

A fenti elvek gyakorlati megvalósulására az államformák adnak keretet.

Milyen is egy jó államforma? Mióta világ a világ az államformák váltakozása örök körforgásban lesz, van mikor napok, hónapok kérdése, de lehet, hogy évszázadoké. Sokan keresik a tökéletes megoldást.

Az Istentől származtatott szuverenitás a politika területén az maga az állam. A szuverenitás megjelenhet az államban, a társadalomban és az egyházban. (Csak a szabad államban lehet szuverén az egyház). Az államforma és kormányforma kérdésében Kálvin sem ragaszkodott egyféle formához. A tekintély és a szabadság helyes viszonya szempontját tartotta szem előtt. Isten a nép bűneiért állított többséget, de egy embernek sincs joga hatalmaskodni más felett. Így az abszolutizmust erősen elítélte, míg a monarchiát és a demokráciát életképes államformának tekintette.⁴¹ Kálvin szerint a királyságot mindenképpen korlátozni kell, mintahogyan ezt tették a történelem során a római konzult a néptribunus, az athéni szenátust a demarkhoszok. Modern korokban a királyok hatalmát az országgyűlés korlátozza. Kálvin ebben a témában jogászként gondolkodott, de teológusként vélekedett: *„A királyságból könnyű a zsarnokságba átsiklani, de nem sokkal nehezebb az előkelők uralmából a kevesek párturalmába, s még ennél is könnyebb a népuralomból a lázongásba jutni.”*

Az államforma is Istentől adatott, mint ahogyan polgári kormányzat. Az egyik legnagyobb kálvinista, Kuyper szerint meghatározott kormányformát Isten Igéje nem ír elő.

Szathmáry Béla kihangsúlyozta egyik tanulmányában,⁴² hogy Kálvin államelméleti elgondolásai később a felvilágosodáshoz vezettek, ahol az államgondolat egy demokratikusabb elképzeléssel létrejöhetett. Ehhez egy teljesen új városállami modellt

³⁹ Ravasz László: Kis dogmatika, Refm. Zsinati Iroda Sajtóosztály, Budapest, 1990. 60-61.o.

⁴⁰ Magyar Tudomány: Kálvin időszerűsége, Fazakas Sándor (szerk.): Kálvin szociáletikája, 133.o.

⁴¹ Forrás: Abraham Kuyper: Kálvinizmus és modernitás, Koinónia, Kolozsvár, 2001.

⁴² Magyar Tudomány: Kálvin időszerűsége, Fazakas Sándor (szerk.), Szathmáry Béla: Kálvin a kortársunk?

szeretett volna kialakítani, „látható” egyház kialakításával, főként a gyülekezetek jogainak megerősítésével.

Az *Institutio*-nak erre vonatkozó fejezetében, amelyekben különböző államformákról ír, a demokratikus köztársaságot helyezte előnybe, amit a szabadság-fogalommal alapozott meg: „A kormányzatnak nincs szerencsésebb formája, mint az, ahol a szabadság megfelelő önfegyelemmel társul és bölcs módon állandó tartósságra rendezkedik be. Magam is azokat tartom a legboldogabbaknak, akiknek megadatott, hogy ezt az állapotot élvezzék... Igen, a felsőbbségnek arra kell törekednie a legnagyobb erőfeszítéssel, hogy a legkisebb mértékben sem engedjék meg, hogy csökkentsék vagy megsértsék azt a szabadságot, aminek megvédésére őket iktatták be. Amennyiben ebben a vonatkozásban hanyagok vagy túlságosan kevés gonddal látják el feladatukat, akkor hűtlenek hivatalukban és szülőföldjük árulóivá lesznek” (Ins. IV.,20,8).⁴³

Kálvin szerint a polgári kormányzatra nem volna szükség, ha a bűn nem rontotta volna meg az eredeti rendet.⁴⁴ A kormányzat szükséges a rendetlenség megfékezésére. A kormányzat funkciója „semmivel sem kisebb, mint a kenyéré, a vize, a napfényé és a levegőé; valóban, tisztességének helye még ezeknél is jóval magasabban áll”.⁴⁵

3.3.1. Kálvin elve a polgári kormányzásról az *Institutio* alapján

Az egyén hite és vallásos meggyőződése a XV. században nem magánügynek számított, mivel a társadalmat az egyéntől, és az egyháztól nem lehetett elválasztani. Az egyház alakította és formálta egyaránt a világi és a polgári közösséget, megszabta a társadalom fejlődési irányait. Ebből következett, hogy a világi és az egyházi élet egymástól függött, már szinte egybeolvadt. Kálvin, amikor a polgári életbe való beleszólási jogát érvényesítette, azt a kor elismert gyakorlata alapján tette.⁴⁶ Ezek ismerete szükséges, hogy megértsük Kálvin társadalomelméletét és államtani felfogását, amit az *Institutio*-ban fejtett ki részletesen.

⁴³Forrás: Joachim Staedtke: Kálvin János megismerés és formálódás, Vásárosnaményi Református Egyházközségért Alapítvány, Vásárosnamény, 2009. (In. *Institutio* 4. könyv, XX. fejezet, 8. pontja)

⁴⁴ M. Eugene Osterhaven: Az egyház hite. Történelmi fejlődés református szempontból. Kálvin Kiadó, Budapest, 1995. 221.o.

⁴⁵ Kálvin János: A keresztyén vallás rendszere II. kötet, 1559, szerk. Dr. Antal Géza, Refm. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa, 1910. 746.o.

⁴⁶ Magyar Tudomány 2010/2., Buzogány Dezső: Kálvin állam-és társadalomszemlélete

Kálvin az *Institutio*-jában külön ír az állami kormányzásról, ezzel annak a bizonyosságát adja, hogy igen nagyfokú valóságérzettel rendelkezett. Az *Institutio* VI. kötetének 20. fejezetében foglalkozik a polgári kormányzattal.⁴⁷ A polgári kormány gondoskodik arról, hogy a vallás nyilvános kifejezésére jusson a keresztyének társaságában, és hogy az emberiség fennmaradjon az emberek közt.⁴⁸ Kálvin több célkitűzést is lát a kormányzat előtt. Arra szolgál, hogy előmozdítsa a vallást és fenntartsa a társadalom rendjét.⁴⁹

Kálvin tanításaiból kitűnik az a meggyőződése, hogy megkülönböztetni lehet csak, de szétválasztani nem lehet a keresztyén ember lelki-egyéni és a társadalmi életét (szociáletikájából).⁵⁰ A reformátor a jogtudományban való kiemelkedő jártasságáról és közéleti tapasztalatáról tesz tanúságot.

Az állami közkormányzatból három tényezőt emelt ki: 1. *a felsőbbiséget*, 2. *a törvényeket* és 3. *a népet*.⁵¹

A felsőbbiség, csakis Istenhez való viszonya alapján értékelhető, megbízatása Istentől származik. Akiknek hivatásuk, hogy jóakarattal és igazságosan járnak el a néppel szemben, vagyis az anarchiát akadályozza meg. Célja, a törvények, a szabadság és a rend érvényre juttatása és fenntartása.⁵² „*Ennélfogva semmit találóbban nem lehetne mondani, mint hogy a törvény néma felsőbbiség, a felsőbbiség pedig élő törvény*”.⁵³

A *polgári kormányzat*⁵⁴ Istentől rendelt és szükséges. A *hatalom* Isten adománya (felülről származó abszolút szuverenitás, melyeket az erkölcsi törvények szabályoznak. Nem más, mint a legkézzelfoghatóbb törvény a Tízparancsolat) és szükségszerű, melyet erősen kihangsúlyozott. A hatalom pedig Istentől származik, amelynek ereje szükséges a társadalmi rend fenntartásához a béke érdekében. Chadwick szavaival élve: „minden ékesen és jó

⁴⁷ Kálvin János: A keresztyén vallás rendszere II. kötet, 1559, szerk. dr. Antal Géza, Ref. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa, 1910.746.o.

⁴⁸ uo.

⁴⁹ M. Eugene Osterhaven: Az egyház hite. Történelmi fejlődés református szempontból. Kálvin Kiadó, Budapest, 1995. 222.o.

⁵⁰ Válogatás Kálvin János műveiből, Kálvin Kiadó, Budapest, 1993. 246.o.

⁵¹ Kálvin János *Institutioja*, Stichting Hulp oost Europa, Budapest, 1995. 5. fejezet

⁵² Forrás: Kálvin János: A keresztyén vallás rendszere II. kötet, 1559, szerk. dr. Antal Géza, Ref. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa, 1910.

⁵³ uo.

⁵⁴ Dr. Birkás Antal: Phd értekezés 2008. 1624-es magyar nyelvű fordításban szerepel, „világi gubernálás”, illetve „községi igazgatás” (mindez Kálvin *Institutio*-jának a Szenci Molnár Albert által 1624-ben Hanoviában megjelent magyar nyelvű változatában olvasható ekként, annak 1505. oldalán

renddel” valósulhasson meg.⁵⁵ (A törvényeket és a nép jogait és kötelezettségeit már az előző fejezetekben fejtettem ki.)

Rendkívül fontosnak tartotta Kálvin, hogy az állami és az egyházi kormányzatot külön kell választani. Ebből következik, hogy az ember kétféle kormányzatnak van alávetve. A két kormányzás nem ellentétes. Mivel hiába vannak törvények, azokat e földön mégis voltak és lesznek is, akik azokat megszegik, így szükséges egy világi (külső erkölcsre vonatkozó) ellensúly, akik megbüntetik a szabályszegőket és egy olyan szervezet, amely a rendet betartatja a néppel. Vagyis a nép életét az emberi társadalomhoz illő magatartásra vezeti, társas viszonyulásait a polgári igazságosságnak megfelelően szabályozza, illetve előmozdítja az egyetemes békét.⁵⁶ Persze ez magával vonzza, hogy szükség van polgári törvényekre is, mivel a felsőbbtséget szolgálják az állami életben, ezek a legerősebb kötelékei, ahogyan Cicero is mondta – *amelyek nélkül nem állhat fent a felsőbbtség, amint viszont azok sem a felsőbbtség nélkül.*⁵⁷ Azaz, ha Istenen kívül – a felsőbbtség – törvénykezik, az jogos.

3.3.2. Kálvin a polgári kormányzásról a Rómabeliekhez írt levelek alapján⁵⁸

Az *Institutio* 1536. évi kiadását követően, 1539-ben Strasbourgban, majd 1551-ben Genfben adta ki a Pál apostol Rómabeliekhez írt levelének magyarátát.

Kálvin jogi és államjogi tanulmányaiból megtudhatjuk, hogy szerinte különböző államformák és átmeneti formák is léteznek. A Rómabeliekhez írt levelek kommentárjában részletesen kifejti, hogy *Platón* államtana szerint három államformatípust különböztethetünk meg, melyekből kitűnik, milyen formának mi lehet a veszélye: a monarchiának a zsarnokság; az előkelők uralmának a pártharcok; a népuralomnak a lázongás (anarchia). Ebből következik, hogy erős hasonlóságot vehetünk észre Kálvin és *Platón* látásmódjában. Kálvin szerint is korlátozni kell valamilyen eszközökkel az uralkodó felsőbbtségét. A legfőbb felsőbbtség Isten, mindenki más felsőbbtség hatalma csak tőle származhat.⁵⁹ Isten igazságának ismeretét a törvények útján nyerhetjük el.⁶⁰

⁵⁵ Chadwick Owen: A reformáció, Osiris Kiadó, Budapest, 1998. 77.o.

⁵⁶ Kálvin János: Tanítása a keresztyén vallásra 1559., ford. dr. Békési Andor, MRE Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1991. 286.o.

⁵⁷ uo. 296.o.

⁵⁸ Márkus Mihály: Kálvin a polgári kormányzásról, nem publikált tanulmány

⁵⁹ Kálvin János: A római levél magyarázat, Kálvin Kiadó, Budapest, 1992. XIII. rész

⁶⁰ uo. 86.o.

A 3. rész 20-21. versében, amelyben Pál apostol az „Isten igazságát, amelyről tanúbizonyosságot tesznek a törvény és próféták” részét magyarázza meg, rávilágít, hogy Istentől származnak a törvények és az ember azt egyedül fogadja és ismeri el. Akik pedig kiforgatják a törvényt, azok bűnt követnek el. A hit igazságának nem kell segítenie a törvényt, mert azt annak tanúbizonyossága erősíti meg.⁶¹

3.3.3. Kálvinizmus a polgári kormányzatról

Kálvinnak a polgári kormányzatról alkotott tanait követői, a kálvinizmus jeles képviselői elfogadták, elismerték és azok kiindulópontul szolgáltak számukra.

Kuyper (kálvinista) álláspontja a következő: „A kálvinizmus, ugyanis mint világnézet, a maga eredetére nézve természetesen teljes mértékben teológiai megalapozású, de éppen olyan határozottan politikai jellegű is egyszersmind. A református ember sohasem elégedett meg a csendes, építő, de világkerülő kegyesség szellemével, hanem a maga keresztyénységét mindig élet- és világfelfogássá akarta kiépítve látni; tehát teológiailag és politikailag szeretett gondolkodni egyszerre, mert a kettőt egy magasabb egységben tudta látni az Isten szuverenitásának tükrében.”⁶²

Kuyper három szinten képzei el a kormányzást. A legfelsőbb szint *magisztrátus*, a törvények sáfárja és őre. A középső szint a *törvények*, ahol a többség gyakorolja a hatalmat. Végül a harmadik szint a *nép*, akik a törvények alatt élnek és a többségnek engedelmeskednek.

Theodore Béze (1519-1605) Kálvin egyik leghűségesebb tanítványa, a XVI. században egyedülállóan így vélekedett: „a népek régebbiek, mint hivatalnokaik, következésképpen egyetlen nép sem a magisztrátusért van, hanem a magisztrátus van a népért!”

Egy jól működő államban a hit, erkölcs, szabad vallásgyakorlás, kultúra és a politikumnak összehangoltan kell működnie; és ahol az isteni törvény nem szennyezhető be.⁶³

A kálvinizmus is érvényesítette Kálvin korrupcióval kapcsolatos elméletét, miszerint a kormányzáson múlik a *korrupció visszaszorítása*, az uzsorások felszámolása, és a szolidáris társadalom létrehozása. A szegénységet és a nyomort tűrhetetlennek tartotta, a luxust

⁶¹ uo. 65.o.

⁶² Forrás: Sebestyén Jenő: Református etika, Iránytű Kiadó, Budapest-Gödöllő, 1996.

⁶³ A KDNP PM Tanulmányi Füzetek III: Szászfalvi László, tanulmány

egoizmusnak tekintette. Szerinte a megoldás az önmegtagadás, ami aktív és segítőkész önzést jelentett a gazdagok önzésével szemben.⁶⁴ Így tud kialakulni a szolidáris társadalom.

3.3.3.1. Kálvin korrupció ellen formált elképzeléseinek kihatása a későbbi korrupció ellenes harcokra

A korrupció, az ószövetségi *sahat* fogalmából ered, mely pusztítást jelent. Latin megfelelője a *corruptio*. Az őskeresztény teológia megromlásnak definiálja, amely Ádám és Éva drámai bűnbeesésével jött létre.

Bibliai esetek a korrupció előfordulása a történelem során:

A korrupció 3700 évvel ezelőtt lelte fel mivoltát. Az Ószövetségben találkozhatunk vele, mikor Ézsau fáradtságát és éhségét kihasználva Jákób egy tál lencselevesért cserébe így szólt: „Add el nekem azonnal a te elsőszülöttségedet!” (1Móz 25,29-31)⁶⁵

Ézsau története után közel ezer év eltelt, mikor Ámosz a következőképpen perelt: „Mert tudom, hogy vétkeitek milyen számosak, bűneitek milyen súlyosak: ellenségei vagytok az igaznak, elfogadjátok a megvesztegetést, és a kapuban elnyomjátok az igazat” (Ám 5.12kk)⁶⁶

Jézus eljövetele előtt 700 évvel Mikeás is kiállt a korrupció ellen: „Kezük ügyes tenni a rosszat, a főember követelőzik, a bíró ajándék fejében osztja az igazságot, a vezető kénykedve szerint beszél; köztük a legjobb is olyan, mint a tövis, a legigazabb, mint a szúrós sövény. Ma északról megérkezett próbatételük, bekövetkezik megszégyenülésük.” (Mik 7, 3-4)⁶⁷

Az Újszövetségben az első vallási korrupciót, Júdás árulásával követte el. A Biblia nem csak szembesít, hanem élesen küzd ellene.

Kálvin *Institutio*-ban három fejezetet is szentelt a korrupciónak. Eredeti okként a *péche originelle*-t (eredendő bűn) jelöli meg, mely a *dépravation originelle*-hez vezetett (kezdeti bukás). „Az ősbűn természetünk örökletes korrupcióját és perverzítését, elferdülését idézte elő”(Ins., II. könyv I. fejezet,8.)

⁶⁴ Eberhard Busch: A szegénység botrány – A luxus önzés, tanulmány (forrás http://kalvinev2009.reformatus.hu/cikk.php?ID_cikk=13)

⁶⁵ Biblia – Ószövetség, Mózes 1. könyve, 25,29-31.

⁶⁶ Biblia – Ószövetség, Ámosz 5. könyve 12.

⁶⁷ Biblia – Ószövetség, Mikeás 7. könyve 3-4.

A korrupció megjelenési formái különbözőek lehetnek: Kis: szegényekkel való visszaélés. Nagy: politikai hatalommal való visszaélés. Felhasználói: szolgáltatásokkal való visszaélés. Szürke: tisztességtelenül előnyben részesítés.⁶⁸

A múltban és napjainkban is a korrupciónak nem csak gazdasági és társadalmi következményei vannak, hanem a társadalmi, emberi értékeket is aláássa. A modern polgári demokráciákban négy legveszélyeztetettebb zóna létezik: bíróságok, iskolák, média és a vallási közösségek.

Korrupció elleni lépések napjainkban:

A *Református Világszövetség* (RVSZ) 2004 augusztusában tartott XXIV. Világgyűlésén egy új programot fogadtak el. A programjának neve: „Az egyházban és a társadalomban pusztító korrupció leküzdésére létrehozott program”

Az RVSZ-hez hasonlóan, az EVT (= Egyházak Világi Tanácsa) is folyamatos munkát végez: a korrupció változó formáinak nyomon követése; hatékony és gyors információ csere; korrupcióellenes zónák, intézmények létrehozása; nemzetközi keresztyén integráció és hatékony együttműködés az izoláció elkerülésére; vallási közösségekben, egyházakban nyílt kritika megfogalmazása és közzététele. Korrupciós indexvezetés, Magyarország évről évre lejjebb csúszik a listán. 2001-ben még a 31., 2003-ban 40., 2007-ben pedig már a 47., 2009-ben a 46. helyen állt.⁶⁹

3.4. A kálvinizmus és a politika

A kálvinizmus a kálvini tanok továbbélője, és az eszmerendszer térhódításának megvalósítója, tehát nem szabad Kálvint az ún. kálvinizmussal összekevernünk. A kálvinizmus fogalma nem igazán a teológiához kapcsolódik, hanem inkább egy általános kultúrtörténethez és a szociológiához,⁷⁰ amely a lutheri irányzatból vált ki. Ugyan maga Kálvin még életében tiltakozott az ellen, hogy tanait és követőit kálvinizmusnak nevezzék el, amelyet *Jeremiás könyvéhez írt kommentárjában* meg is fogalmazott.⁷¹

⁶⁸ Dr. phd Békefy Lajos: Kálvin szellemében a korrupcióról, nem publikált tanulmány

⁶⁹http://www.regi.reformatus.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=24097&catid=146:fokuszban&Itemid=572

⁷⁰ Dr. Christian Link: A kálvinizmus szellemisége, (Forrás: http://kalvinev2009.reformatus.hu/cikk.php?ID_cikk=15)

⁷¹ Willem Van't Spijker: Kálvin élete és teológiája, Kálvin Kiadó, Budapest, 2003. 141.o.

A kálvinizmus vallásos mozzanata a politikai társadalom számára is alapvető eszmével szolgált. Terjedése függött attól is, hogy az uralkodók a politikai rendszer kialakításánál, reformációs vagy az elleni koncepciókat követték. Attól függött, hogy éppen melyik uralkodónak játszott jobban a kezére a vallásügyi kérdés. A kálvinizmus eszméjéből három ismert országban tudott a politikai szabadság kibontakozni: Hollandiában, Angliában és Amerikában. Groen van Prinsterer így vélekedett: „A kálvinizmusban lelhetjük föl alkotmányos jogaink eredetét és biztosítékát”.⁷²

Max Weber (1864-1920) és Ernst Troeltsch⁷³ (1865-1923) a kálvinizmus által próbálták az európai modernség kialakulását megfejteni. Kálvin teológiája szinte közvetlenül megy át politikába úgy, hogy közben szabadon hagyta a politika mozgásait- vélekedett Troeltsch.⁷⁴ Egy Kálvin fordító Otto Weber szerint: *„Ami a kálvinizmus képviselőit mozgatta, az a kiválasztás bizonyosságából fakadó erőteljes ösztönzés volt, hogy Isten dicsőségére kell fellépni a történelemben és az egyházban is, és Isten iránti hálánkat kell így megmutatni, ami egyedül őt illeti. Így tehát a világformálás, az átalakítás lenne a leginkább szakszerű kifejezés arra, ami a kálvinizmusból fakad.... Az ilyen igénnyel fellépő mozgalom nem maradhatott meg a teológia keretein belül”*⁷⁵

Kálvin tanai nem csak a teológia területén, hanem a politikai és gazdasági viszonyok megreformálásának megindításában is nagy szerepet játszottak. A presbiteri-zsinati egyházalkotmány pedig joggal tekinthető a nyugat-európai demokrácia keletkezési gyökerének.⁷⁶ A kálvini tanításnak történelmileg a leghatékonyabb formája és tanainak megvalósulása a *puritanizmus* volt, mint például Skóciában vagy hazánkban, Magyarországon.⁷⁷ Amiből az következik, hogy a történelem folyamán más és más formában jelent meg a kálvinizmus, ahol kisebb nagyobb változtatásokkal hozták létre a református

⁷² Abraham Kuypers: Kálvinizmus és modernitás, Koinónia, Kolozsvár, 2001. 78.o.

⁷³ Dr. Christian Link: A kálvinizmus szellemisége, Forrás:

http://kalvinev2009.reformatus.hu/cikk.php?ID_cikk=15

⁷⁴ Tőkész László: Kálvin hatása a magyarságra s a magyar politikára, nem publikált tanulmány

⁷⁵ Dr. Christian Link: A kálvinizmus szellemisége, (Forrás:

http://kalvinev2009.reformatus.hu/cikk.php?ID_cikk=15)

⁷⁶ Max Weber: A politikai és gazdasági viszonyok aktív és hatékony formálása, nem publikált tanulmány

⁷⁷ Eredetileg a pietizmus szóból ered, amely egy keresztény (evangélikus) vallási megújító mozgalom volt. Owen Chadwick: A reformáció, a puritán szót az 1560-as években kezdte el gúnynévként használni. A reformáció során a szó jelentése azt a célt szolgálta, hogy az egyház és a társadalom erkölceit helyreállítsák. A puritanizmus a XVI. és XVII. században a kálvinizmus megvalósításáért küzdő politikai és vallási mozgalom volt. Angliából és Amerikából kiindulva átterjedt Európába is.

egyházat, illetve dolgozták ki az egyházalkotmányt (Hitvallást). Ámde a különbségek ellenére is fenn tudott maradni, hogy kifejthesse hatását a történelem során.

A kálvinista időszakban három nagyobb jelentőséggel bíró forradalom is lezajlott, amik nem csorbították Isten dicsőségét, hanem az Ő elismeréséből indultak ki.⁷⁸ A történelem továbbá azt is bizonyítja, hogy az alkotmányos közjog a kálvinista népek körében terjedt el és honosodott meg előbb.

A kálvinizmus a lutheranizmustól abban is jelentősen különbözik, hogy Kálvin szerint a Szentírásban tükröződő gyülekezeti rend az egyház életének lényegi eleme. Míg a lutheranizmus az egyház szervezetének felépítésével kapcsolatosan közömbös, mert a szervezet Isten parancsa.⁷⁹

Tévhitként terjedt el, miszerint a kálvinisták úgy gondolják, hogy a politika igaz hű keresztyénnek nem méltó foglalkozás. A politika által a keresztyén népek, államok és egyházak kiszolgáltatják magukat a világi elemeknek. Ezzel teljesen ellentétesen azt vallja, hogy a vallásosság és a politika nem hogy összeférhetetlen vagy kizárná egymást, hanem kiegészítik egymást. Minden vallásban van politikai erő. A vallás mindennemű cselekedeteinket szabályozza, így jelen van bennünk ugyanúgy a politikai és szociális erő is.

A történelem során a kálvinizmus és a római katolicizmus tudott csak határozott és különálló módon politikai jelentőségűvé válni. A kálvinizmus teológiai eredetű, de kezdettől fogva határozottan a keresztyénség politizáló formája volt. Ennek tükrében mondta Kuyper,⁸⁰ hogy a vallás és a politika elválaszthatatlanok. A kálvinizmus szerint a politikával foglalkoznunk nem csak jogunk, hanem kötelességünk is.

A kései Kálvin számára a politikum lelkisége három pontot érintett: 1. *két-birodalom tana*,⁸¹ 2. *felismerés* és a 3. *kötelezettség*.

A *két-birodalom tana* szerint két törvény létezik: lelki és polgári vagy világinak is szokták nevezni. Kálvin nem az egyes emberre, hanem csak az emberre helyezi a hangsúlyt. Ez azt

⁷⁸ Forrás: Abraham Kuyper: Kálvinizmus és modernitás, Koinónia, Kolozsvár, 2001. 87.o.

⁷⁹ Karl Heussi: Az egyháztörténet kézikönyve, Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 327.o.

⁸⁰ Abraham Kuyper (1837-1920): A történelmi kálvinizmus mozgalom ősatya, Hollandia miniszterelnöke, teológus. Jelentős különbséget tesz az állam és az egyház, illetve a kultúra közt. Mindháromat Isten uralma alatt tekinti. Írása többnyire a kálvinizmusról szólnak és nem Kálvinról.

⁸¹ A 3.1 fejezetben már utaltam rá, hogy Luther kettős birodalmi tanát, az *Institutio* által, Kálvinnál is levezethetőnek gondolom.

jelenti, hogy a két világ az emberen belül tud érvényesülni. Az evangélium és a törvények kikényszerítő ereje egyszerre van jelen az emberben, így történhet meg, hogy olyat cselekszik, amiről tudja, hogy helytelen, de mégis megteszi.⁸² Így hat ki az evangélium a politikára is.

A törvény és a kötelesség szorosan összekapcsolódnak. A törvény objektíve és a kötelesség szubjektíve van jelen, azaz a kötelesség akkor válik kötelezettséggé, amikor azt a lelkiismeret annak elismeri. Ugyan a lelkiismeret nem írhat elő kötelességet, mert azt csak Isten teheti meg, viszont objektíve rávilágíthat és elismerheti, így objektív jogot feltételez, amit teljesíteni kell. Kötelességünk Istennel, felebarátinkkal és önmagunkkal szemben van. Minden kötelességünk összessége Isten iránt való szeretetben áll, mert Ő a törvények summája.⁸³

Az 1536-os *Institutio*-ban a polgári kormányzatról szóló rész kilencedik pontjában két alapvető kötelezettséget említ meg: *igazságtétel és ítélettevés*.⁸⁴ Az 1559-es értekezésében még egy kötelezettséget említ, a *hit védelmezését*. Ez utóbbi a magisztrátusok feladata és kötelezettsége is volt.

A politikai területén a szövetség gondolata vált eredményessé. A kormány és a nép, illetve Isten és választott népe közt párhuzamot állított fel. *Kölcsönös elkötelezettség* (=mutua obligatio) van a felek között, a hatalomnak vagy a kormányzásnak a közjót kell előtérbe helyezni (=bien commun); és a szabadságért és biztonságért kell fellépnie. Ezt a magisztrátus számon kérhető kötelezettségévé tette. Kálvinnál és követőinél a néphez való fellebbezés (=crie au peuple) pedig minden nehéz kérdésben *ultima ratio*, amellyel akkoriban rendszeresen éltek.

Mutua Obligatio: Ez a „jogállam”, lényegének magvaként tartalmazza a „kölcsönös kötelességeket”, a természetjogi alapelveket és a teremtés rendjének megfelelő alá- és fölérendeltségi viszonyokból fakadó társadalmi alapszerződést, amelyet a többség és az alattvalók kölcsönös kötelességei és jogai határol körül és szabályoz. Egyáltalán nem számol önálló jogokkal és kötelességekkel, hanem az egyénnek a közösség iránti elkötelezettségével, amely mindkettőjük az Isten előtti felelősségéből következik.⁸⁵ Az alattvalóknak pedig

⁸² Forrás: Válogatás Kálvin János műveiből, Kálvin Kiadó, Budapest, 1993.

⁸³ Sebestyén Jenő: A református etika, Iránytű Kiadó, Budapest-Gödöllő, 2000. 177. o.

⁸⁴ Dr. Birkás Antal: Phd értekezés 2008. 147. o.

⁸⁵ Forrás: Joachim Staedtke: Kálvin János megismerés és formálódás, Vásárosnaményi Református Egyházközségért Alapítvány, Vásárosnamény, 2009.

kötelességük a felsőbbbségnek engedelmeskedni, törvényeiket betartani. Az igazságtalanul és zsarnokoskodó felsőbbbség, pedig Isten büntetése a nép vétkeiért. A zsarnokoknak nem kell engedelmeskedniük, ellenük felléphetnek (ellenállási joggal rendelkezhetnek).

Törvények nélkül nem lehet vezetni politikai közösséget. A törvényeket funkciókra osztotta fel a következők alapján: *társadalmi; védelmi; figyelmeztető és beteljesítő*.

3.5. A kálvinizmus és hatása

Froude szerint a kálvinizmus volt az utóbbi három század politikai haladásának legfőbb forrása.⁸⁶

A kálvinizmus a kereszténységen belüli irányzat, amely egyfajta hatás, amely Kálvin tanainak fenntartására, illetve ezen eszmék és tanok továbbgondolásának céljából alakult ki. Ezen kálvinista mozgalomnak köszönhetően indultak el Nyugat-Európában a polgári forradalmak. Hiszen Kálvin egyik fő tana, az *ellenállási jog* a zsarnok uralom ellen. Meglátásom szerint már Kálvin is tudatosan vélekedett eme jogköréről, amit kiterjesztően mind a királyoknak és mind a népnek megengedett, azokkal szemben akik „*annak dühöngését fékezik meg, aki mind külön az egyesek nyugalma, mind az egésznek közbékességét megzavarja, aki lázongva zavarog és aki erőszakos támadásokat és méltatlan gonosztetteket visz véghez*”. „*Azok a háborúk, amelyeket így kezdenek el, törvényesek*”.⁸⁷ A kálvinisták, Kálvin tanaiból levezethető ellenállási jogot, csak a hatalmával visszaélő uralkodóval szemben gondolták érvényesíteni. Később az ellenállási jogot a kálvinisták többféleképpen és egyre modernebb formában, gondolkodásmódban fejlesztettek tovább.

A XVI. század végén került be a köztudatba ez a kifejezés. Legelőször ezt a terminus technikust a német lutheránus Joachim Westphal használta, aki Kálvin teológiai nézetit értette ezalatt. Később Kálvin ellenfelei használták, követőinek megnevezéseként. Napjainkban Kálvin követőit értik ezen fogalom alatt, akik az ő szellemi örökségét alkalmazzák, folytatják, illetve továbbgondolják.

Ez azonban nem teljesen igaz, hiszen a kálvinisták más szerzők írásaira is hagyatkoznak.⁸⁸ De kétség kívül Kálvin a legnagyobb szellemi atyja⁸⁹ a reformáció nemzetközi térhódításának és

⁸⁶ Sebestyén Jenő: A református etika, Iránytű Kiadó, Budapest-Gödöllő, 2000. 197.o.

⁸⁷ In. Kálvin János: A keresztyén vallás rendszere 1559, szerk. dr. Antal Géza, Refm. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa, 1910. 759.o.

⁸⁸ Alister E. McGrath: Bevezetés a keresztyén teológiába, Osiris Kiadó, Budapest, 1996. 223.o.

⁸⁹ Uo.

ezeket a kor szelleméhez és aktualitásához igazodva formálták át követői. Még a dortrehti zsinatot követően sem pontos a meghatározása a kálvinizmus fogalmának.

A kálvinista tanrendszer lényegét, a dortrehti zsinaton (1618-19) foglalták össze „*a kálvinizmus öt pontjaként*”, Kálvin nézeteinek védelmében.

Az „öt pontos kálvinizmus” jellemzői: 1. bűnös emberi természet: Isten jónak teremtette az embert, de Ádám és Éva engedetlensége miatt a természetünk megromlott; 2. feltétel nélküli kiválasztás; 3. korlátozott kiengesztelés; 4. ellenállhatatlan kegyelem; 5. szentek állhatatossága.⁹⁰

A kálvinizmus Nyugat-Európában és Észak-Amerikában jelentősen áthatotta a társadalmat, a kultúrát, és az erkölcsi, vallási rendszert. Richard Baxter⁹¹ és John Bunyan⁹² írásain keresztül jutottak el a reformok Amerikába.

A kálvinizmus által megfogalmazott célok közül néhány legfontosabbat sorolok fel a következőkben: A törvényes uralomnak a közjót kell szolgálnia, Modern gazdasági formák felépítése, Világformálás feladata, Politikum lelkesége, Harc az uzsorások ellen, Testvériség, Szolidáris társadalom, Irgalom etika, Kegyelemetika, Gazdaság és banketika, Kamatetika, Tulajdon és közjó viszonya, Tudomány és technika fejlődés előtérbe helyezése, Munkaetika, Szociális állam kialakítása, Koldulás tilalma...stb.

A kálvinizmus az egyház és az állam elkülönítésén kívül hangsúlyozza, hogy megkülönbözteti a magánembert a politikai hatalomban résztvevő, illetve a közhatalom megbízatását teljesítő embertől. A kálvinizmus új alapokra helyezi az egyén és a hatalom viszonyát azzal, hogy visszavezeti az egyházat az evangéliumi tanításra. Az ember és Isten, az emberek egymás közti viszonyát újra értelmezi (a keresztyén szabadságot). Az emberek közötti teljes jogegyenlőség eszméje, az ember természetes jogainak elismerése, a demokratikus (alkotmányos) állam fogalmának a létrehozását jelentette. Amely később a kálvinizmus révén a népszuverenitás elvéhez vezetett. Része lett a keresztyén ember a mindennapi életnek, s annak meghatározó erkölcsi alapjait fektette le.⁹³

⁹⁰ Forrás: Alister E. McGrath: Bevezetés a keresztyén teológiába, Osiris Kiadó, Budapest, 1995.

⁹¹ Angol puritán lelkész; Max Weber, *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme* című művében külön foglalkozik Batteredel.

⁹² John Bunyan 1678-ban megírta *A Zarándok útja* című könyvét, amely a Biblia után a legelterjedtebb és legolvasottabb angol könyv lett a világon.

⁹³ Forrás: Szathmáry Béla: Kálvin a kortársunk?, nem publikált tanulmány

3.6. Melanchton és Kálvin

Melanchtonról és Kálvinra gyakorolt hatásáról a későbbi fejezetekben is említést fogok tenni, emiatt fontosnak tartom, hogy dolgozatomban kitérjek Melanchton életére, munkásságára és Kálvinnal való barátságára.

Philipp Melanchton a késő középkorban, 1497. február 16-án született a Pfalzhoz tartozó Brettenben, aki a reformátorok első nemzedékéhez tartozott.⁹⁴ 1509 októberében Heidelbergbe ment tanulni, ahol a humanizmus nagy hatással volt rá. Első könyve 1516-ban jelent meg, Terentius római költő komédiáit gyűjtötte össze.⁹⁵ Amikor 1517 őszén a görög tankönyvén dolgozott, ez időben Wittenbergben Luther kifüggesztette a *95 pontos tételeit*, amelyeket számos helyen kinyomtattak és nagy visszhangot keltett a humanisták közt.⁹⁶

A választófejedelem akaratának eleget téve Melanchtont meghívták Wittenbergbe, hogy az egyetemen tanítson, ahol mindössze húsz évesen professzor lett egy olyan humanista reformegyetemen, ami majd később a reformáció központi egyetemévé vált. Olyan humanista oktatási programot dolgozott ki, hogy még Luther érdeklődését is felkeltette.

Melanchton nem csak a régi nyelveket akarta beépíteni az oktatásba, hanem a történelmet és a matematikát is. Luther bejárt a görögórákra, Melanchton pedig Luthertől tanult teológiát. „Tőle tanultam meg az evangéliumot” – későbbiekben így vélekedett (1539).

Viszonyuk nem volt mindig vitamentes, de Luther halála után egy dologban kitartott, az a reformáció, amelyben 1518-tól kezdve aktívan részt vett.

Melanchton rendkívül sokáig élt, 1560-ban halt meg (63 évesen), így az egész reformáció történetének átélője és alakítója volt.⁹⁷

Kálvin sem Luthert, sem Zwinglit nem ismerte személyesen, Melanchtonnal ellentétben, akivel 1539-ben Frankfurt am Mainban találkozott először, ahol megvitatták az egyházi helyzetet, az úrvacsora tanát és az egyházi rendet.⁹⁸

⁹⁴ Martin H. Jung: Melanchton és kora, Kálvin Kiadó, Budapest, 2012. 9.o.

⁹⁵ uo. 13.o.

⁹⁶ uo. 15.o.

⁹⁷ uo. 17.o.

⁹⁸ Martin H. Jung: Melanchton és kora, Kálvin Kiadó, Budapest, 2012. 67.o.

Éveken át aktív levelezést folytattak egymást közt a teológiai és egyházi kérdésekben egyaránt, illetve legfőképpen az úrvacsora tanával kapcsolatban. Kálvin Luthernek szánt levelét először Melanchtonnak küldte el véleményezésre, aki úgy döntött inkább nem továbbítja. Mindketten személyesen és teológiai felfogás szintjén is közel álltak egymáshoz. A Melanchton féle úrvacsora tanát – amely nem sokkal különbözött Kálvinétól, - halála után követték a tanítványai, amely előkészítette, hogy a kálvinizmus elterjedhessen Németországban.⁹⁹

3.7. A hierarchikus egyházalkotmány

A kálvini gondolatok újszerűsége érzékeltetésének érdekében szükségeszerű a történelmi előzmények bemutatása az egyházalkotmánytan vonatkozásában.

Az őskeresztény egyházi hierarchikus alkotmány, amely az alá-fölérendeltségen alapszik, ami igazán fontos jelentőségű, hiszen az őskeresztény egyházban nem voltak a gyülekezetnek hivatalnokai, hanem elöljáróiknak a „*Lélek embereit*” tekintették. Majd az idő elhaladtával a gyülekezet száma egyre csak nőtt és a „*Lélek emberei*” már kevésnek bizonyultak. Így egyre szükségesebbé vált egy összpontosítottabb vezetés.

A II. században ekkor a püspök kezében összpontosult a gyülekezeti élet irányítása. A püspök alárendelt segédei voltak a presbiterek és a diakónusok. Ezen hivatali rend lassan korlátlan egyházi hatalommá vált. Mivel a püspököket az apostolok utódjának, a hagyomány őreinek és Krisztus képviselőinek tekintették, így magasan elkülönültek a hívőktől. Alattuk alakultak ki a klérusok, akik magát a papságot alkották. Kezdetben csak a felszenteléshez voltak kötve, később megkövetelték, hogy szegény körülmények közt kell élniük, majd ezután a házasságkötést sem engedélyezték. Így alakult ki az ókatolicizmusban a papi alá-fölérendeltségi, hierarchikus rend. Ilyen hatalmi rendszernek alapfeltétele a parancs, így hamar megfeledeztek az egyház Urának parancsszaváról és a papság parancsolt a népnek. A városi püspökség pedig a vidéki keresztyén gyülekezetek felett uralkodott, a politikai életbe is belefolytak, rendszerint zsinatokat (gyűléseket) tartottak. Az elfogadott határozatok a Szentlélek különös ihletése alatt jöttek létre. Elnökük rendszerint az érsek volt, aki több

⁹⁹ uo. 70.o.

püspök felett gyakorolta a hatalmat. Több érsek felett a főérsek állt, keleten a patrióta (Konstantinápoly, Alexandria).¹⁰⁰

Ezen pápai hatalom csúcspontját az invesztitúra-harcok után érte el, mikor a papság került ki győztesnek és III. Ince alatt a világhatalom teljességét élvezhette és Európa tényleges urává váltak.¹⁰¹ Amivel egyben a hanyatlásuk kezdete is megjósolható volt. A makacs és önfejtő VIII. Bonifác pápa első nagy megalázását IV. (Szép) Fülöp francia királytól érte el. (A konkrét vita ismertetésétől itt eltekintek bonyolultsága és terjedelme miatt). A világi hatalomra törő papság nem tudott megbirkózni egy erős, egységes nemzeti állammal.¹⁰² Majd hosszas viták következtében 1378-tól 1415-ig a nyugati egyház két részre is szakadt.

Később reformzsinatok jöttek létre, hogy az egyház állapotát békés úton, egyetemek tudományos körein belül minél előbb helyre tudják állítani. Ekkor már a humanizmus hajnalán – mely előnyére vált a reformációnak –, amikor a szellemi élettől, az erőtől duzzadó és a szépségtől sugárzó antik embereszményben dúskál Európa,¹⁰³ ekkor szólal fel először Luther Márton, aki őszinte híve az evangéliumnak és a humanizmus tudományosságán keresztül beszélt a néphez. Nem hiába lett a humanizmus a reformáció első generációjának a legerősebb fegyvere. Így kijelenthetjük, hogy a várva várt békés úton történő megoldást Luthert hozta meg, aki az eredeti keresztyén szellemiséget, tanokat és eszméket hirdette. Neki köszönhetően pl. Németországban 1570 körül a birodalom lakosságának 9/10-e protestáns vallású lett. A birodalmon kívül erősebb államokban tudott meggyökeresedni a lutheri egyház, pl. Skandináv államokban. A lutheri tan nem a papi tekintély uralmát kívánta előtérbe helyezni, hanem a keresztyén ember vallását, ami egészen szabad, szellemi és személyes.¹⁰⁴

3.8. Institutio – A keresztyén vallás rendszere

A római püspökök és papok által meghatározott, és gyakorolt hierarchikus egyházszerkezet helyébe lépett,¹⁰⁵ a kálvinizmus legalapvetőbb forrása, az Institutio, amelyet Kálvin fő műveként tartanak számon. Dolgozatomban számos helyen térek ki a benne foglalt

¹⁰⁰ Révész Imre: Egyháztörténelem, I. könyv, Az őskereszténységtől az ellenreformációig, Dunamelléki Református Egyházkerület, Ráday Nyomda, 1993. 19-21.o.

¹⁰¹ uo. 38.o.

¹⁰² uo. 48.o.

¹⁰³ uo. 52.o.

¹⁰⁴ uo. 62o.

¹⁰⁵ Barbara Schenck-Georg Rieger: Kálvin János élete és teológiája röviden, ford. és szerk. dr. Békefy Lajos, Budapest, 2009.

tartalmakra és azok elemzésére. Ebben a fejezetben célom az *Institutio* megírásának körülményeinek feltárása, kiadás-történetének, szerkezetének és hatásának általános ismertetése.

***Az Institutio* keletkezése¹⁰⁶**

Az *Institutio* elsődleges üzenete, hogy ez Kálvin „egyetlen hiteles foglalata”,¹⁰⁷ amely összefoglalja szellemi és eszmei rendszerét a hitről, vallásról, népről, szentségekről, keresztények szabadságáról, imádságról és a törvényekről.

Eme fő műve Kálvin teljes lelki képe, egyéniségének, főként érzelmvilágának népszerű gazdag volta, stílusának csodálatos hangszerelése, amely hiánytalanul tartalmazza a mondanivalóját. Ez, amiért küldetett és amire az életét feltette. Ez a mondanivaló pedig nem más, mint az Igéről való bizonyágtétel, a teljes Szentírásban kijelentett Igazság kifejtése, igazolása, védelme.

Az *Institutio*-t a benne híven, tisztán, alázatosan és rettenhetetlen bátorsággal tolmácsolt Ige tette naggyá és erővé. Ez a történetfölötti örök hatalom ajándékozott neki történetet és történeti hatást. Az *Institutio*-nak tehát hatalmas története van. Ennek első szakasza a legelső alakjában való megszületéséig, a második végleges irodalmi formájának kikristályosulásáig tart, a harmadik az *Institutio* élő nyelveken való irodalmi megsokszorozódását egyre jobban lombosodó és teológiai hatásait foglalja magába.

Azt hogy mikor és hol fogott hozzá legelőször Kálvin nem tudni, de végső befejezése: Bázelen 1535. augusztus 23-án, a bázeli 7-8 hónapos ott tartózkodása alatt pattant ki a fejéből (az akkor huszonöt éves Kálvin).

Kiadások és hatások

A francia reformáció idején épp akkoriban hágott tetőfokára az eszmék zűrzavara. A régebbi bibliás-humanista álláspontok ekkor kezdtek már keveredni a lutheri és Zwingli-féle eszmékkel. Mintahogyan a királyi előszó legelső soraiból is kiderül, hogy könyve megírásával eredeti célja a franciaországi hívő gyülekezet szolgálata volt: elemi kalauzt akart adni az igaz vallásban azoknak a vágyakozó lelkeknek, akik szerették volna megismerni Krisztust, de kellőképpen nem rendelkeztek helyes ismertekkel. A legtöbb reformátorral ellentétben pozitívumokkal kezdi a művet.

¹⁰⁶ Kálvin János *Institutioja*, Stichting Hulp Oost Europa, Budapest, 1995. 1. fejezet

¹⁰⁷ uo. 158.o.

Kálvin, aki hálásabban senki sem becsülete meg az előtte járt úttörők szent fáradozását és útmutatásaikat, többet vagy kevesebbet elődeitől tanult, vett át és gondolt tovább. Legkevesebb hatással volt rá Zwingli, de annál nagyobb Melanchton és kettejük tanítója Luther.

Első kiadásának mintájául a lutheri *Kis Káté* (1529) szolgált, de számos kérdést sokkal részletesebben vizsgált Kálvin, mint Luther, amelyet 1536-ban, Bázelen adtak ki latin nyelven. Strasbourgi száműzetése alatt került másodszorra, 1539-ben kiadásra, ami hat fejezet helyett már tizenkét fejezetből állt. Ekkor vált Kálvin vallásos eszmerendszerének elsődleges forrásává, és a többi írása másodlagossá.¹⁰⁸

Majd 1541-ben Genfben kiadják harmadjára, de már francia fordításban, ami hatalmas áttörést jelentett, hiszen minden francia ajkú számára elérhetővé váltak Kálvin tanai. A végleges nem pusztán a szakadatlan gyülekezeti, tanítói, pásztorkodó, irodalmi munka, hanem egyúttal a legkeményebb harcok korszaka is volt: harcoké, amelyek közt bár nem a test fegyvereivel folytak, nagyon sokszor még az élete sem volt biztonságban, s amelyek még az ő egészen kivételes lelki erejét és önálló képességét is súlyos próbára tették.¹⁰⁹ Brunetiere Ferdinand az alábbiakat vallotta a végleges műről: „Az *Institutio a francia próza egyik legnagyobb alkotása, mégpedig időrendben a legelső olyan, amelyikről el lehet mondani, hogy arányaiban, elrendezésében, fölépítésében csakugyan van valami monumentális.*”¹¹⁰

Kálvin halálát követően több fordításban is megjelent, köztük 1557-ben Genfben olaszul, 1560-ban hollandul, 1561-ben Londonban angolul, 1572-ben Heidelbergben németül és 1597-ben Londonban spanyol fordításban is kiadták.¹¹¹

Szerkezete

Az 1559-es kiadás már a humanista felfogásból is merít, így kimondható, hogy világos, megfontolt, jól kidolgozott, átgondolt és átfogó rendszert alkot a keresztény hittel kapcsolatos kérdésekben. Kálvinnak nincs központi tana, mint a felvilágosodás kori műveknél, hanem inkább központi jelentőségű témái vannak.¹¹² Vallásos gondolatainak és elveinek legfőbb

¹⁰⁸ Alisten E. McGrath: Kálvin, A nyugati kultúra formálódása, Osiris Kiadó, Budapest, 1996. 152.o.

¹⁰⁹ Kálvin János Institutioja, Stichting Hulp Oost Europa, Budapest, 1995. 2. fejezet

¹¹⁰ uo.

¹¹¹ uo. 2. fejezet 150-151. o. 7.1. táblázat alapján

¹¹² ou. 161.o.

forrása a Biblia, amely legfőképp írásmagyarázatokban formálódott ki. Mindemellett a reformáció első generációs alakjainak is sokat köszönhet, mely legtöbb művében-nyomokban vagy egészben hatást gyakoroltak rá a következő személyek: Luthernek, Martin Bucernek¹¹³ (strasbourgi barátjának és kollégájának), Bullingernek, Farelnek és Melanchtonnak egyaránt. Kálvin tanait legjobban egybefoglaló, fő művének, az *Institutio*-nak fenn maradásának köszönhetően, - az évszázadokon át fennálló problémák megoldására válaszokat vagy javaslatokat adott -, a kálvini gondolkodásmód, eszme- és intézményrendszer kidolgozása, sem halála után, sem az ellenreformáció során nem veszett el.

Előszava¹¹⁴

Kálvin az előszót I. Ferenc királynak ajánlotta: Ferencnek, a hatalmas és dicsőséges uralkodónak, a franciák legkeresztyénebb királyának, mint fejedelmének, Kálvin János békét és üdvösséget kíván.¹¹⁵ Eredetileg nem a Dicsőséges Királynak szeretne volna ajánlani – de az ország politikai helyzetére és protestáns üldözésekre tekintettel mégis a királynak ajánlotta-, mivel ezt a francia népnek írta, érthető formában megszerkesztve. Természetesen kihangsúlyozta, hogy nem személyes okok miatt írja neki az előszót, tehát nem a haza térése érdekében. Habár kijelentette, hogy ha lehetősége nyílik rá, élne a hazatérés jogával. Ettől függetlenül ő mégis a közös ügyért küzd, félretéve a saját érdekeit. Egyébiránt ismerteti a királlyal és beleegyezését – „a Te beleegyezéssel”- kéri, hogy vessen véget az öldökléseknek és száműzetéseknek, a „farizeusokkal” szemben. A Kegyes Királyt a jogos védelemre szólítja fel. Másrészről rávilágít, hogy, ha elolvasta a király a Hitvallásukat, akkor ennek függvényében bölcsen, „részhajlatlansággal” döntsön és rá fog jönni, hogy amit az egyházukról híresztelnek – s emiatt vérfürdőket, kínvallatásokat rendeznek – mind „szemenszedett szemérmatlenség”. Pál apostolra hivatkozik, mikor azt tanítja, hogy minden prófécia a hit mintájára készült, és ez a legjobb irányelv az írásmagyarázat megítéléshez.

Hatása – Kálvinista értelmezése

Az *Institutio* a kálvini életműnek egy sűrítőmánya és összefoglalása, a reformáció teológia-elméleti teljesítménye betetőzik, logikus dogmatikai rendszerre válik, és egyben lezárul. A

¹¹³ Martin Bucer (1491-1551) strasbourgi reformátor és hittudós, Kálvin barátja és tanítója volt. Heidelbergi egyetemen tanult, e tájt ismerte meg Luthert. Számos vitában vett részt, de fontosnak tartotta a hit megreformálást, egységesítését, de ellenezte az anabaptizmust. V. Károly 1549 áprilisában száműzte Strasbourgból, ahogy érkezett, úgy távozott, menekülteként. Canterbury érsek meghívására Angliába ment, így terjedhetett el ott is a reformáció. (Forrás: Martin Greschat: Martin Bucer, Egy reformátor és a kor, amelyben élt, Kálvin Kiadó, Budapest, 2011.)

¹¹⁴ Forrás: Kálvin János: A keresztyén vallás rendszere 1559, szerk. dr. Antal Géza, Refm. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa, 1909. Előszó

¹¹⁵ uo. 7.o.

lezárás nem más, mint a feltörekvő korai polgárság kimondta végső szavát, amit még vallási formában meg tudott fogalmazni. A polgárság maga forradalmaiban eleinte a kálvini eszméket használta fel forradalmi ideológiaként majd fokozatosan áttért érdekeinek politikai formában való kifejezésére. A XIX. században tértek vissza Kálvin eredeti értelmezéséhez, ezt nevezték „*Kálvin reneszánsz*”-nak. A *polgárság forradalmi filozófiája* az ember képességeit, értelmi erejét állította a társadalom átalakulásáért vívott harcban reménysége középpontjába. A forradalmi polgárság az emberre mondott igent, s eszményeinek (szabadság, egyenlőség, testvériség) megvalósíthatóságát az *embertől* remélte.

4. Kálvin hatása

Kálvin halálát követően erősödött meg hatása a világban, hiszen a kálvinizmus már a XVI. század végére nemzetközi mozgalommá és vallássá vált. Az 1530-as és 1540-es évek Európájában nem utalt rá semmi, hogy a század végére és az ezt követő időszakban Kálvin gondolatai és reformjai olyannyira meghatározóak lesznek, mint ahogyan azt a történelem mutatja.

Luther halálát követően a reformáció első hulláma „kifulladt”, így kellett jönnie egy második generációnak. Ekkor kezdett Kálvin felemelkedni és hamarosan a reformáció élére törni. Kálvin fő műve, melyet előző fejezetekben már kifejtettem, az *Institutio* világos, érthető, egyedülálló, átlátható, rendszerezett és maradandó műnek számított a második generáció és a későbbi kálvinisták számára is.

A nyugat-európai országokban, ahol a reformáció központi szerepet töltött be a nép széles rétegeiben, azon ország gazdasági és szociális életét radikálisan átalakította¹¹⁶ és mozgalmakat, forradalmakat vagy akár háborúkat is indított el, vagyis történelmet írt. Hisz Kálvin, ha nem is tudatosan, de Európa nagyobb országainak jelentős részében egyfajta forradalom elindító „löketet” adott.

Célja volt, hogy az egyház és az állam elkülönüljön, de együttműködő maradjon, a közéleti gondolkodást átformálja,¹¹⁷ belpolitika megerősítse és dinamikusabb szemléletmód kialakítása a társadalmi viszonyok modernizálása miatt, mindezt a keresztyén hit szellemében.

¹¹⁶ Benke György: Kálvin társadalmi etikája, Református Zsinati Iroda Sajtóosztály, Budapest, 1986. 9.o.

¹¹⁷ Közjólét javítása céljából szociális intézkedéseket vezettek be Genfben Kálvin hatására. (Forrás: Benke György: Kálvin társadalmi etikája, Református Zsinati Iroda Sajtóosztály, Budapest, 1986. 169.o.)

Nemzetközi térhódítást az 1559-ben Kálvin által Genfben alapított akadémiának is köszönhetette, mivel így az európai egyetemek is előnyben részesítették a református hit oktatását is. Ezt követően a heidelbergi Egyetem lett a kálvinizmus fellelegvára. A *nantes-i ediktumot* (1598)¹¹⁸ követően, számtalan sok kálvinista egyetemet és kollégiumot is alapítottak (Harvard Kollégium 1636.).

A francia felvilágosodás egyik nagy alakja Rousseau, akire szintén nagy hatást gyakorolt műveivel és gondolkodásmódjával a francia forradalomra, a következőképpen vélekedik Kálvinról: *„Azok, akik Kálvint csak teológusnak tekintik, nem ismerik föl az ő géniusának egész szélességét. Bölcs törvényeinek kiadása, amiben neki nagy része volt, nem kevesebb tisztességet szerzett neki, mint Institutio-ja. Bármilyen forradalmat is hoz az idő vallásunkban, mindaddig, amíg a haza és a szabadság szeretete ki nem alszik közöttünk, ennek a nagy embernek az emléke tiszteletben fog tartatni.”*¹¹⁹

Kálvin reformgondolatai a XVI. században, azaz a református eszmék és gyakorlat a Nyugat- és Közép Európa legnagyobb részén hatott. Hitvallásával és szervezetével a genfi egyház további református egyházak példaképe lett. Hosszú távú hatást gyakorolt a kálvinizmus Hollandiában és Angliában. A XVII. században Kálvin követői és a franciaországi hugenották által a kálvinizmus tért hódított Észak-Amerikában, amelynek elemzésére a jelen dolgozatom nem terjed ki.

4.1. Kálvin és a protestantizmus hatása az alkotmányeszmé megvalósulásához

A XV. század végen, a XVI. század elején megjelentek első olyan politikai művek, melyek a teológiától különálltak. A politikai ideológiák küzdelme még hosszú időn át a különböző egyházi tanítások egymással folytatott harcában fejeződik ki. Ez meg is magyarázza, hogy az első polgári forradalmak is a reformáció során már kialakult vallásban, a kálvinizmusban találták meg a maguk teológiáját.

A reformáció politikai ideológiáját Luther alapozta meg, az egyház és az állam elválasztásának tanával. Kálvin e tant továbbfejlesztve, államhatalom konkrét szervezett formáira, illetve a hatásköri megosztások összes szervezeti konzekvenciáit is levonta. Ezek

¹¹⁸ Révész Imre: Egyháztörténelem, II. könyv, Az őskereszténységtől az ellenreformációig, Dunamelléki Református Egyházkerület, Ráday Nyomda, 1993. 3.o. (A nantesi ediktumot 1685-ben XIV. Lajos visszavonta, mellyel több, mint egymillió polgárát fosztotta meg vallási és polgári jogától)

¹¹⁹ uo. 3.o.

hatottak ki a politikai gondolkodásra, politikai és jogi intézmények fejlődésére vagy kialakulására.¹²⁰

Vitatott kérdés, hogy vajon elősegítette Kálvin a politikai szabadság kibontakozását. Emil Doumergue¹²¹ nagy gondot fordított annak kimutatására, hogy Kálvin politikai alapelvei már a „szabadság, egyenlőség, testvériség” címszavaival értelmezhetők és magyarázhatók. Az egyenlőség olyan érték, amely a demokrácia és a közösségi döntéshozatal szempontjából nélkülözhetetlen.¹²² Mindemellett kifejtette, hogy a világi kormányzatra miért szükséges: *„Teljesen ugyanaz a logika, amelynek az erejével a kálvinista ember a maga dogmájából kényszerűen le kellet, hogy vezesse az egyház alkotmányát, teljesen ugyanaz a logika kényszeríti őt arra, hogy egyházából viszont vezesse le a polgári kormányzatnak alkotmányát, az államnak a formáját.”*¹²³

Mint fentebb említettem (Doumergue-nál) Kálvin szerint a közösségi döntéshozatal teológiai okokra vezethető vissza. Az ember bűnös és korlátozott volta miatt szükséges a kölcsönös kiigazítás, különösen a döntéshozatal, a kormányzás terén. A kölcsönös kiigazítás pedig a legjobban a közösségi döntéshozatalban érhető tetten. A különböző lelkeszi testületek tagjai egy-egy adott ülés alkalmával kölcsönösen mutattak rá egymás hibáira. Nem csak a kölcsönös kiigazítás és ellenőrzés miatt volt erre szükség, hanem a döntéshozatal fontossága által megkövetelt bölcsesség miatt is, illetve a különböző vélemények és nézőpontok fontosak egy adott döntés meghozatalánál. Ennek következtében ezeket az elveket nem volt nehéz átültetni a világi politika színterére.¹²⁴

Az alkotmányeszmé megvalósulását két tényező segítette elő. Az egyik, a törvények fontosságáról alkotott véleménye, azon belül is a hatalmat korlátozó funkciójának kialakítása. Az állam egyik legfontosabb feladatává avanszálja.

A másik tényező, az *egyházalkotmány* megalkotása, más néven egyházi rendtartás vagy egyházi fegyelem, amelyben Kálvin „demokratizálta” az egyházi tisztségeket, illetve

¹²⁰ Forrás: Kovács István: Magyar Alkotmányjog I., JATE Kiadó, Szeged, 1990.

¹²¹ Emil Doumergue: Kálvin-kutató és életrajzíró.

¹²² Birkás Antal: Reformáció, államhatalom és politika, Luther Kiadó, Budapest, 2011. 147.o.

¹²³ Emil Doumergue: Kálvin jelleme, Magyar Evangéliumi Keresztény Diákszövetség Kiadványai, Budapest, 1922., 98.o.

¹²⁴ Forrás: Birkás Antal: Reformáció, államhatalom, politika, Luther Kiadó, Budapest, 2011.

hivatalokat és megerősítette a világiak szerepét az egyházban.¹²⁵ A világi hatalomnak semmilyen beleszólása nem lehetett az egyház hitvallásának kialakításban és az egyház közösségi rendjére. A világi kormányzatnak teljesítenie kellett a kötelességét: „Istennek külső tiszteletét ápolja és védelmezza, a kegyességnek igazi tudományát és az egyháznak állapotát oltalmazza, életünket az emberi társasághoz szabja, erkölcsünket a polgári jó rendhez idomítsa, minket egymás között megbékéltessen, a közös békét és a nyugalmat őrizze.”¹²⁶

Magyarországon is e néven honosodott meg. A rendtartást hivatalosan is 1542-ben a genfi polgárok szavazással is elfogadták, amely Európa szerte mintául szolgált a kálvinista egyházközösségnek, ezzel együtt példája lett a közvetlen demokratikus úton, a nép által közvetlenül elfogadott olyan állami törvényeknek is, mely a többi állami törvény felett állt.¹²⁷

Kálvin a demokrácia előfutára lenne?

„Nem tagadom, az arisztokrácia, vagy az általa és a polgári közrend által kormányzott állam a többi valamennyit felülmúlja. Az embereknek bűne és hibája idézi elő azt, hogy biztosabb és tűrhetőbb, ha kormányzatot többen tartják kezükben, hogy egy a másikkal kölcsönös támogatója legyen, hogy egymást tanítsák és intsék, s ha valamelyik a kellenél tovább megy, többen legyenek bírák és mesterek a szenvedélynek a megfékezésére” - vélekedett Kálvin.¹²⁸

Az alkotmánygondolat kezdete, az államszerződéses felfogásából kiindulva egyidejűleg a királyi abszolútizmus kialakulásával alakult ki a joggyakorlatban, hogy a királyi hatalmat korlátozni szükségeltetik,¹²⁹ az önkény megakadályozásának érdekében.

Kálvin hajlott a demokrácia felé, de eme gondolatsor „gyöngyszemeit nem fűzte tovább”, amelyet az utána következő nemzedékeknek kellett megtenniük. Bár a kálvinizmus a XVI. századi formájában nem éppen nevezhető demokratikusnak a szó mai értelmében, de a protestantizmus által megfogalmazott elvek és gyakorlatok alapján mégis felfogható egyfajta demokráciaként.¹³⁰

Úgy gondolom, hogy a protestantizmus és Kálvin is hozzájárult az alkotmányeszmé megszületéséhez. Párhuzam figyelhető meg a kálvinista dogma és az alkotmányeszmé közt.¹³¹

¹²⁵ Barbara Schenck-Georg Rieger: Kálvin János élete és teológiája röviden, ford. és szerk. dr. Békefy Lajos, Budapest, 2009.

¹²⁶ Kálvin János: A keresztyén vallás rendszere 1559, szerk. dr. Antal Géza, Refm. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa, 1910. 748.o.

¹²⁷ Forrás: Kovács István: Magyar Alkotmányjog I., JATE Kiadó, Szeged, 1990.

¹²⁸ Kálvin János: A keresztyén vallás rendszere 1559, szerk. dr. Antal Géza, Refm. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa, 1910. 754.o.

¹²⁹ Kálvin János: Tanítása a keresztyén vallásra 1559., ford. dr. Békési Andor, MRE Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1991. 303.o.

¹³⁰ Birkás Antal: Reformációs, államhatalom, politika, Luther Kiadó, Budapest, 2011. 148.o.

¹³¹ Forrás: Jura 2005/1. Birkás Antal: A kálvinista dogmafelfogás és az alkotmányeszmé

1. *Dogma jellege*: A dogma tudomány, ami azt jelenti, hogy van egy „kijelentett, revelált” jellege a dogmának. Vagyis az alapigazságok nem megváltoztathatók. Hasonlóan az alkotmányeszmé esetében is felelhető a párhuzam. Az alkotmány is elvben örök és megváltoztathatatlan (annak ellenére, hogy emberek alkotják).

2. *Imperatív elv*: Fontos elem a református dogmatikában a parancsoló tekintély momentuma. A dogmatika (jogi és teológiai) mindig írott szöveget vesz maga elé. Ezen szövegek szinte kivétel nélkül nagy tekintélynek örvendenek (pl.: Szentírás). Ahogyan a dogma, úgy az alkotmány is tartalmaz olyan igazságokat, amelyeknek alapja a tekintély, és amelynél a tekintély és igazság megdönthetetlenek. („mindenek felettsége”)

3. *Konszenzus eredménye*: A dogmában sincs teljes igazság (objektív igazság), csak részigazságok, mivel a dogmák esetében is van egy „hozó-alkotó” testület, amely nagy hatást gyakorolt a későbbi alkotmányeszmé kialakulására. Az alkotmányt is egy adott testület hozza létre, embernek egy adott csoportja, és a benne foglalt eszmék ellenére elmondható, hogy tökéletes alkotmány nincs. Továbbá fontos megemlíteni, hogy konszenzus által jön létre, vagyis egy adott megállapodási folyamat eredményét (alkotmányozó testület, alkotmányozó ülés, zsinat ...stb.) képezi.

4. *Rendszertan hiánya*: Mint ahogyan az alkotmányt jogrendszer nélkül nem lehet elképzelni, úgy a dogmát sem keresztyénség nélkül. A dogma nélküli keresztyénség nem valósítható meg, ennek több oka (valláspszichológia) is van, amit nem részletezek.

5. *Alapnorma*: Szentírásnak, a dogmatikában betöltött szerepe és az alkotmány közt vonható párhuzam. A Szentírásnak, mint „alapnormának” a jellege hathatott az alkotmányeszmére, mely szintén mint alapnorma, a „törvények törvénye” erővel rendelkezik egy adott jogrendszer tekintve.

6. *Normatív jelleg*: A dogmatikában és az alkotmányban is jelen vannak a normák és normatív tételek. A tételek a gyakorlatot segítik, konkrét érvként szolgálhatnak konkrét döntésekhez.

7. *Didaktikai funkció*: Nem feltétlen teológiai eredetű hatásként jött létre. A dogma és az alkotmány esetében is megfigyelhető a didaktikai funkció, ami nem az erkölcsös életre nevel, hanem a tudatos polgárrá.

„Ahogy az égben a szentek rangsorát, úgy tüntette el Kálvin egyházán belül a hierarchiát. A kálvini hittételekben az egyház ezáltal elválk a világi hatalomtól, és belső demokratizmusra tesz szert. Az egyházon belüli egyenlőség eszméje és gyakorlata pedig az egyetemes egyenlőség és szabadság első lépése”. – vélekedett Pap Gábor.¹³²

¹³² Pap Gábornak idézett tanulmánya, In.: <http://mek.oszk.hu/01300/01394/01394.htm>

E gondolatokból született meg a nyugat-európai alkotmányos szabadság, demokrácia és a népek- nemzetek politikai nagykorúsága. Kálvin ellene volt a fejedelmi abszolútizmusnak. Az ún. vegyes demokráciának volt a híve, mivel az arisztokratikus jelleget is magába foglalta, de elvetette a „*princeps legibus solutus*”, azaz nincs a törvények alól felmentett fejedelem.¹³³

Ernst Troeltsch úgy vélte, hogy Genfben az egyházközségnek az állami köztársasággal való összefonódottsága hatott a népi gondolatokra. Walther Köhler úgy fogalmazott, hogy a kálvinizmus a köztársaság előhírnöke volt.¹³⁴

Takács Imre alkotmányjogász szerint, e szavazással elfogadott „kálvini alkotmány” szolgált például, a felvilágosodás filozófusának, Rousseau-nak, hogy népszavazás által lehessen az alkotmányt elfogadtatni.

Ez a rendtartás tartalmilag túlment a mai értelemben vett egyházi kereteken, ugyanis az egyházi ügyintézkedést összhangban kell működtetni az állami törvényhozással és a közigazgatással egyaránt. A szabad egyházközségek társulására felépülő demokratikus egyházalkotmány szinte önként idézte elő az állam létrejöttének és felépítésének koncepcióját. Ezzel magyarázható, hogy a kálvinizmus elterjedésével együtt mindenütt teret nyert az államszerződéses felfogása. Ez az elmélet nem csak az államhatalom gyakorlásának módját, hanem az állam intézményének létrejöttét is egyenlő jogú, így kölcsönös megállapodásra képes szerződő felek akaratára és megegyezésére vezette vissza. A szerződéses felfogás általánossá válása a XVI. és XVII. század folyamán forradalmat jelentett az állam megítélésében.¹³⁵

4.2. A kálvinizmus közvetett hatása nyugat- európai államokban

A polgári forradalmak időszakáig, a zsarnokság elleni küzdelem mindig aktuális probléma volt. Minden kálvinista filozófiai elméletben, politikai művekben és irodalomban megtalálható a kálvini ellenállási jog különféle értelmezése. A zsarnoksággal szembeni felkelést közvetlen hatásként emlegetik. Amely nem csupán egy állam berendezkedését, hanem szinte egész Nyugat-Európa államainak berendezkedését átformálta.

¹³³ Jura 2005/1. Birkás Antal: A kálvinista dogmafelfogás és az alkotmányeszmé

¹³⁴ Joachim Staedtke: Kálvin János megismerés és formálódás, Vásárosnaményi Református Egyházközségért Alapítvány, Vásárosnamény, 2009.

¹³⁵ Forrás: Kovács István: Magyar Alkotmányjog I., JATE Kiadó, Szeged, 1990.

Az egyházi fegyelem több szempontból is mintául szolgált a későbbi demokratikus állami szervezet kialakításában is. Így hatott ez a későbbi alkotmányfejlődésre, s azok intézményesülésére:¹³⁶

1. A kálvinizmus tanítása szerint *minden ember egyenlő*.¹³⁷
2. Emiatt a feudális előjogokkal ellentétben *minden tisztséget választás útján kell betölteni*, ahogyan Kálvin egyházában is választással nyerte el a tisztségét a lelkipásztor.
3. A kálvini egyházszervezetben *nincs hierarchikus viszony*.
4. Az egyházközségek önálló, egymással egyenlő jogúak. Ez szolgált mintául az *államszerződéses* elméletének.
5. A kialakuló országos szervezetek az egyházközségek papjaiból és választott világi képviselőiből álló, alulról építkező testületek, ahol nincs helye előjogoknak. Ez mutat a képviseleti demokrácia, a *parlamentarizmus* irányába.
6. Az egyházközségek életét, a tagok fegyelmezését a választott presbitérium, mint erkölcsbírásként tevékenykedett. A korábban papi feladatot jelentő presbiteri bíraskodás *a hatalmi ágak megosztása* elvének lehetett az alapja.
7. Azzal pedig, hogy Kálvin a polgári kormányzat egyik alappilléreként említi a törvényeket, mi több a felsőség és a nép viszonylatában a hatalom korlátozott voltára mutat rá, az *alkotmányos jogállam* előképének tekintendő.

Szűcs Ferenc elemzéseinek középpontjában, az *Institutio* és a kálvini teológia áll. „Kálvin hatása a nyugati gondolkodásra” című tanulmányában két hatást említ meg: közvetett és a közvetlen hatást. Kálvin teológiájából közvetlenül nem vezethető le a modern képviseleti demokratikus rendszer.¹³⁸ Emiatt szerinte a közvetett hatás a legfontosabb, amely legfőként a nyugat európai polgári demokráciák kialakulásában hatalmas szerepet játszott. Jól működő polgári demokrácia ott létezik, ahol a kálvinista felfogást követték.

Az egyház egy körülhatárolható közösség, amely az isteni igehirdetésre és a szentségek kiszolgáltatására köteles, ami csak egy konkrét helyi gyülekezetben valósulhat meg. Minden gyülekezet egy teljes egyház. Leírtak alapján egy politológus azt mondaná, hogy a *szubszidiaritás elve* érvényesül. Az Amerikai Egyesült Államokban ezt szövetségi elvnek vagy kálvini szövetségi modellnek nevezik. Minden autonóm módon működik például nincs minden államban halálbüntetés.

¹³⁶ Forrás: Szathmáry Béla: Kálvin a kortársunk?, nem publikált tanulmány

¹³⁷ Mt 23. 8-11.

¹³⁸ Jogtörténeti Szemle 4/(2007) 1-7., Szűcs Ferenc: Kálvin felfogása a hatalomról és az államról

Ennél direkter hatását láthatjuk a *hatalomról* való tanításába. A hatalom kérdését az *Institutio* IV. fejezetében egy kézbe összpontosítása helyett, annak megosztását kívánta megvalósítani. Emellett gondolt a hatalmi ágak szétválasztására is, amely az ún. *ellenérdekeltség, a nyilvánosság, és az ellenőrizhetőség elvé*n alapszik. A nyilvánosság és az ellenőrizhetőség elve a korrupciót is jobban korlátozhatná. Továbbá foglalkozik Kálvin egyházszervezési gyakorlatával is, óva intve attól, hogy rendszerét egészében a modernkori demokrácia közvetlen előzményének tekintsük – ám a hatalommegosztás elve kétségtelenül Kálvin hatása nyomán vált a demokráciák egyik alapelvévé.¹³⁹

Végezetül Szűcs Ferenc tanulmányában összegzi, hogy le tudta-e győzni a humanizmus emberközpontú világlátását, mert már nem az embert helyezi a világszemlélet tengely középpontjába, hanem az egyént. A kérdésfeltevés valójában értelmetlen. A mi hitünk válasza: Isten akkor is Isten marad. Ahogyan Kálvin számára le kell ereszkednünk a világ *theatrum gloriae Dei* - Isten dicsőségének színterére, mert a teológia fókusz:

„Egyedül Istené a dicsőség- *Soli Deo Gloria!*”

5. Kálvini hagyomány továbbélése

Kálvin közvetlen és közvetett hatását a következő országokra nézve elemeztem: Franciaország és Svájc. Továbbá ezen országokban vizsgáltam azt is, hogy a kálvinizmusnak milyen egyház- és államtörténeti hatásai voltak, s maga a kálvinizmus miként tudott teret hódítani magának.¹⁴⁰

5.1. Franciaország

A francia reformáció a legtöbbet Kálvinnak köszönhet, mivel nélküle egy kezdetleges, állandóan belső viszályokra alapozott, politikai hatalommal nem bíró és gyorsan feldarabolódó közösség maradt volna.

¹³⁹ Magyar Tudomány: Kálvin időszerűsége, Fazakas Sándor (szerk.), Kálvin szociáletikája, 104-139.o.

¹⁴⁰ Ezen rész elemzésével az volt a célom, hogy a kálvinizmus további egyház- és államtörténeti hatásait feltárjam. Szerettem volna látni, hogy a protestantizmus a kálvinizmus révén miként fejlődött tovább, hogyan formálta át a történelmet. Katolikusként, katolikus szemléletemnél fogva rendkívül érdekesnek tartottam, hogy a református dogma és etika milyen politikai és egyháztörténelmi „forradalmon” ment át az általam vizsgált országokban. Egyébiránt a kálvinizmus által hogyan fejlődtek ki a különböző államtani megközelítések, államformák, kormányzatok, és nem utolsósorban az alkotmányeszméi gondolata. Rendkívül érdekesnek tartom azon elképzeléseket, hogy Nyugat-Európában milyen párhuzamokat vontak le a kálvinista dogma és az alkotmányeszméi közt, hogyan értékelték a közjog szerepét, az egyház és állam viszonyrendszerét, az egyházon belül a gyülekezet és a laikusok szerepét. Meglátásom szerint Kálvinnak és a kálvinizmusnak volt, van és lesz is mondanivalója. Úgy gondoltam a kálvinizmusnak nem csak közvetlen kihatásait tárom fel, hanem egy teljes nyugat-európai kultur- és egyháztörténeti és államtani történelmi vonatkozásait is.

A reformáció elterjedése jelentős mértékben függött I. Ferenc¹⁴¹ külpolitikájától, hiszen az 1515-ös marignanói csatát követően, melyen a milánói hercegséget szerezte meg magának, de a Német-Római Császári címet is szeretne volna megszerezni. Emiatt a császár és a király közt 1519 és 1558 közt több háborút is megvívott. Ferenc király Melanchtont, teológiai tanácsadójának¹⁴² hívta meg Párizsba, hogy a német protestánsok rokonszenvét megnyerje.¹⁴³ Az 1500-as évek elején megnőtt azon eretnekek száma, akiket - főként a protestánsok- az egyházi bíróságok elé állítottak, majd az általuk hozott ítéletnek a végrehajtását a világi hatóságokra bízta. Rendszerint máglyahalált tartalmazott az ítéletben szereplő szankció.

A reneszánsz hajnalán maga a király is hajlott a humanizmusra, a fejlődésre. Erre a vallásos humanista oldalára próbált hatni Kálvin is, mikor az *Institutio* előszavában hivatkozik, hogy a szellemiségben a reformációt ért vádak hamisak és alaptalanok. A francia vallásos humanizmus¹⁴⁴ teljesen más ütemben fejlődött, mint bármely más korabeli mozgalom. Kálvin kezdetben követte a vallási humanizmust, majd 1534-ben eltávolodott tőle, szakított Rómával és megtért. Ekkor úgy döntött, hogy elhagyja Franciaországot (1533. november második felében)¹⁴⁵ és önkéntes száműzetésbe ment.

5.1.1. Első genfi száműzetés után ismét Franciaország 1541-ig

Amikor Genfből Farelel együtt Kálvint száműzték, akkor 1538-1541-ig Strasbourgban élt. Ahol úgy gondolta, hogy folytathatja lelkészi és írói hivatását. Európában akkoriban Strasbourg a legnagyobb étellel teli, nyüzsgő központ volt, Genffel ellentétben. Itt lelkipásztori és politikai tapasztalatokkal lett gazdagabb. E tájt a város reformátora Martin Bucer volt, aki által az egyházi- nemzetközi diplomáciát is megismerhette. Emellett az irodalmi munkássága szárnyalt, a legtöbb könyvét itt adta ki, többek közt az *Institutio*-t (1539), ami 1541-ben francia fordításban is megjelent, illetve ami még kiemelkedő, Pál rómaiakhoz írt levelének kommentárjastb. Ezen időszak alatt az eszméi itt párosultak a gyakorlati étellel.

Az 1539-es *Institutio*-ban már több ógyházi hivatkozások találhatók, amelyeknek indoklást is ad, illetve a teológiájának megvédésével (apologetikai hangvétele) kapcsolatos eszmekifejtés hangvétele is megváltozott. Előszava jobban kimunkált, újabb témák kifejtése

¹⁴¹ I. Ferenc uralkodott Franciaországban 1515-1547-ig. A marignanói csatával alapozta meg a Pápai Állam és a Francia Királyság közti szövetséget, a nagy francia forradalomig.

¹⁴² Willem Van't Spijker: Kálvin élete és teológiája, Kálvin János Kiadója, Budapest, 2003. 14.o.

¹⁴³ uo. 14.o

¹⁴⁴ Willem Van't Spijker: Kálvin élete és teológiája, Kálvin Kiadó, Budapest, 2003. 16.o..

¹⁴⁵ Alisten E. McGrath: Kálvin, A nyugati kultúra formálódása, Osiris Kiadó, Budapest, 1996. 81.o.

miatt a fejezetek száma is nőtt. A XIII-XV. fejezetben tárgyalja a keresztény szabadságot, az egyházi és a vallási kormányzás kérdéseit.¹⁴⁶

Még 1540 júliusában strasbourgi polgárjogot szerzett és Bucer hatására, elvette az özvegy *Idelette de Bure*-t. Mindemellett jelentős szellemi és társadalmi elismerésre is szert tett.

Fordulópontot, a francia nyelven kiadott 1541-es *Institutio* hozta meg az országban, mikor már saját anyanyelven mindenki számára elérhetővé váltak a kálvini reformok, alátámasztott érvekkel. Ekkor a párizsi parlament 1542 júliusában azt rendelte el, hogy három napon belül minden heterodox¹⁴⁷ írást, különös tekintettel az *Institutio*-ra, be kell szolgáltatni az összes példányt a hatóságok részére. Majd a parlament 1545 júniusában kiadott egy tiltott művekről szóló jegyzéket (Genfben nyomtatott könyvek nagy részére is kiterjedt, mivel úgy vélte a parlament, hogy ellenmozgalmat indított ellenük a genfi reformáció), ami ellen a könyvkereskedők erélyesen fellázadtak, hiszen akkor tönkrementek volna (a könyveik jelentős hányadát Genfben nyomtatták akkoriban). De ettől függetlenül a genfi könyvek tovább áramoltak az országba. Így tudott felvirágozni a könyvcsempészet az országban. (Ugyan ez a titkos kereskedelmi módszer az 1565-ben kezdődő vallásháború miatt már akadályozva lett, de ekkorra már Kálvin nem élt és hosszú éveken át húzódó vallási háborúk vették kezdetüket).

Minden jól alakult, amikor aztán októberben Genfből érkeztek farelisták (Farel követői), hogy szeretnék, ha Kálvin visszatérne Svájcba. Hosszas gyözködés után végül elment, de ugyan tervezte, hogy miután rendet tesznek Bucerrel, visszatér, de ez nem így alakult...

5.1.2. Kálvinizmus Franciaországban

A mozgalmak, szervezkedések és végül háborúk kitörésében az országban élő hugenották, - akik Kálvin halálakor nem csak szellemi, hanem társadalmi súllyal is bírtak már az országban, - szerepvállalásával valósult meg. De valójában kik is a hugenották? Ezt a kifejezést használjuk a Franciaországban élt Kálvin követőire (réformés), valamint 1545 és 1787¹⁴⁸ közti vallási menekültekre (francois réfugiés) egyaránt. A XIX. századi Németországban szilárdult meg a reformált franciákat összefoglaló hugenotta névhasználat. A hugenotta kifejezést 1561-ben az állam betiltotta, majd az 1560 és 1629 közti időszakban a reformáltak politikai mozgalmára is kibővítették, amely az államhatalomba való beavatkozás

¹⁴⁶ Willem Van't Spijker: Kálvin élete és teológiája, Kálvin Kiadó, Budapest, 2003. 58.o.

¹⁴⁷ Jelentése: eretnek, téves hitű

¹⁴⁸ Eberhard Gresch: A hugenották története, hite és hatása, Kálvin János Kiadó, Budapest, 2008.

jogáért küzdött. A hugenotta háború közel harminc éven át tartott, amely több szakaszos vallásháborúba vezetett.

A központi kormányzat meggyengülését követően 1562 januárjában kibocsátották a *saint-germain-en-laye-i* ediktumot, mely szerint nagyon szigorú feltételek mellett a kálvinisták nyilvános istentiszteletet gyakorolhattak.¹⁴⁹ Ez volt Európában az első olyan ediktum, amely két felekezet egymás melletti működését is eltűrte. Franciaország déli részein ez ellen fellázadtak és kezdetét vette a polgári háború, ahol a politika és a vallás összefonódott.

Az első vallásháború 1563-ban az *amboise-i ediktummal* zárult, amiben elismerték minden ember korlátlan lelkiismereti szabadságát.

A béke nem tartott sokáig az országban. A Nimes-ben történt katolikus vérfürdő visszavágásaként, Szent Bertalan-éjjelen vérengzésbe torkollott egy párizsi menyegző. (1572) Ezen az éjszakán a hugenották közül mintegy 2000 embert öltek meg. A tömeges gyilkosság nem hozta meg a várt eredményt, és a háború kiújult, ami az egész országra kiterjedt.¹⁵⁰

A déli tartományokban a hugenották katonai és politikai szervezeteket állítottak fel, mivel a Szent Bertalan-éji vérengzés és az azt követő harcok mind hidegen hagyták az uralkodót. IX. Károly halálát követően III. Henrik került hatalomra, aki 1576 májusában megkötötte a hugenották számára rendkívül előnyös *beaulieu-i békét*. Biztosították számukra a szabad vallásgyakorlást Párizson kívül mindenhol az országban, minden vallási okból hozott bírósági ítéletet hatályon kívül helyeztek, a Szent Bertalan éjszakájának áldozatait rehabilitálták és elismerték a lelki pásztorok által köttetett házasságokat is.

Majd a hatalomváltást követően, ami IV. Henrik kezében összpontosult, kiadta a nantes-i türelmi rendeletet, amellyel véget vetett a 36 éves polgárháborúnak. Vallásszabadságukat ténylegesen csak a nagy francia forradalom után nyerték el.

5.2. Svájc

A XVI. század elején alig 800 000 fő az egész svájci lakosság és ebből több mint negyede Zürichben és Bernben élt.¹⁵¹ Három területcsoportból állt, tizenhárom kantonból és

¹⁴⁹ Alisten E. McGrath: Kálvin, A nyugati kultúra formálódása, Osiris Kiadó, Budapest, 1996. 205.o.

¹⁵⁰ Herber-Martos-Moss-Tisza: Történelem 1500-tól 1789-ig, Reáltanoda Alapítvány, 1995. 58.o.

¹⁵¹ Ulrich Gáber: Huldrych Zwingli, Bevezetés életébe és munkásságába, Kálvin Kiadó, Budapest, 2008. 11.o.

csatlakozott területekből. Egyetlen céljuk, hogy mindenki független maradjon, szövetségesként, melyhez szükséges volt, hogy a döntéshozás egyforma maradjon. A reformáció idején jelentős érdekütköзésekhez és emiatt konfliktusokhoz vezetett, hiszen más és más volt a felfogás, hogy mi szolgálja az államszövetség javát. A kantonok szabadon dönthettek a vallási kérdésekben, kivéve az alávetett területek.

Kálvin megtérését követően 1535-be Bázélbe ment (*Martinus Lucianus* néven, ami nevének anagrammája), innen figyelte csendesesen az európai eseményeket, a reformáció fejlődését, alakulását, így ennek hatására fogalmazódott meg benne az *Institutio* megírása, melyre elegendő ideje is volt.

Ezt követően az 1535-ös *coucy-i ediktum* (vallási száműzöttek visszatérhettek Franciaországba, ha és amennyiben hat hónapon belül nyilvánosan visszavonják tanaikat) így ezt kihasználva Kálvin haza utazott családi ügyeket elintézni, majd Strasbourg felé vette az irányt. A császár és a király közt frontvonal miatt kénytelen volt kerülőutat tennie, így az egyik városban egy éjszakára megszállt.¹⁵² „Így érkezett Genfbe, ahol semmi különösebb terve nem volt, de nemsokára nyilvánvalóvá lett, hogy egyenesen a Lélek vezérelte őt e városba”.¹⁵³ Egy évvel később, 1536-ben (1538-ig tartózkodott) Genfbe ment.

Genf Kálvin előtt egy hanyatló püspöki város volt, amelyet a XIII. századtól Savoyai hercegség irányított.¹⁵⁴ A több éven át tartó függetlenségi mozgalmat Zwingli zürichi reformációja törte meg 1519-ben. Alapelveit a városi tanács elfogadta, szavazás útján el is fogadták azt. Néhány szó Ulrich Zwingli (1484-1531) svájci első generációs reformátorról, aki a legkevesebb hatással volt Kálvinra. Maria-Einsiedeln-be nevezték ki papnak, amely egy jelentős búcsújáróhely volt. Teljes mértékben felháborodott, hogy az egyház tana nincs egyetértésben a Szentírással, illetve a búcsújáróhelyen elterjedt babonák miatt imádják a szent képeket. Ez ellen felemelte a hangját, így erre felhívást kapott egy zürichi templomba, hogy mondjon beszédet és fejtse ki a véleményét, ahol 1519-ben meg is kezdte munkásságát. Mind vallásilag, mind politikailag sok értelmiséget megmozgatott szónoklataival. Évekkel később megjelent a nagyböjt elleni irata is. De legfőbb nézeteltéréseket okozó, a reformáció követői és a kantonok közti felfogás az úrvacsoráról való álláspont váltotta ki.

¹⁵² Alisten E. McGrath: Kálvin, A nyugati kultúra formálódása, Osiris Kiadó, Budapest, 1996. 92.o.

¹⁵³ Dr. Huszár Pál: Kálvin János, élete, teológusi, reformatori és egyházszervezői munkássága, 1059-1564, Kálvin Kiadó, Budapest, 2009. 46.o.

¹⁵⁴ uo. 100.o.

Újabb vitasorozatok robbantak ki, amellyel a genfi polgárokat és az egyházat szerkezetében alapjaiban megváltoztatta. Farelrel együtt 1536 végén kidolgozta Kálvin a *Cikkelyeket*,¹⁵⁵ latinul a *Confessio Fidei*-t, amely a városi polgároknak készült, a helyi egyház kormányzásának a cikkelyei,¹⁵⁶ a hitvallási alapelveket is magába foglalta, emellett itt került megfogalmazásra, hogy a gyülekezetnek egyházfegyelemre van szüksége, és fontos lenne a gyülekezeti éneklés és a hitoktatás is. Az egyházi rend azt jelentette, hogy az egyes városrészekben megbízott emberekkel lehet ellenőrizni az adott ott élő polgárok életét és hitbéli életvitelét, illetve, ha valaki letérne a helyes útról, akkor tájékoztatni kell az érintett lelkeszt, ha a szóbeli intés nem vezetett eredményre. Ha ennek ellenére sem mutatna a vétkes semmilyen megbánást, akkor ki kell zárni a gyülekezetből.¹⁵⁷

Már korábban is írt *Cikkelyeket* („21 cikkely”) Kálvin, ami azt tartalmazta, hogy a genfi lakosok esküt tegyenek a református tanításra.¹⁵⁸ Mindkét *Cikkelyt* elfogadta a városi tanács. Ennek ellenére is Genf lakosai közt megosztott volt a tanok elfogadása. A Kétszázak Tanácsa 1538 januárjában kimondta, hogy szabadon gyakorolható az úrvacsora. Habár ebben az időben nem volt tisztázott, hogy ki jogosult vallási kérdésekben döntést hozni és azokat ki hajthatja végre. A magisztrátus semmiképpen nem szerette volna ezt a hatalmi jogkör gyakorlását csak az egyházra bízni.¹⁵⁹

Még ezen évben a februári választások során az ellenzék nyert, így olyan polgármestereket választottak meg, akik nem hagyták a reformátusokat érvényesülni. Kálvin és Farel népszerűtlen intézkedéseit követően, a közhangulat is ellenük fordulva, 1538. április 21-én száműzték őket Genfből. Kálvin egy ideig még Bázelen élt, míg el nem fogadta Bucer meghívását.

Bucer meghívásának eleget téve, Strasbourghban telepedett le Kálvin, ahol mind szakmailag, mind társadalmilag elismert és sikeres volt. Ez idő alatt Genfben nem csitultak a kedélyek és folytatódott a harc a függetlenségért. Ám a pártok közt egyre növekedett az ellentét, 1539-ben pedig a pápa felszólította a genfi polgárokat és a tanácsot, hogy hagyományaikat megőrizvén, térjenek vissza a római katolikus hitre. Kálvin ekkor kifejtette a *Római levelekhez írt*

¹⁵⁵ Willem Van't Spijker: Kálvin élete és teológiája, Kálvin Kiadó, Budapest, 2003. 47.o.

¹⁵⁶ Török József: Egyetemes egyháztörténelem II., Szent István Társulat, Apostoli Szentszék Kiadó, Budapest, 1999. 156.o.

¹⁵⁷ Willem Van't Spijker: Kálvin élete és teológiája, Kálvin Kiadó, Budapest, 2003. 47.o..

¹⁵⁸ uo. 47.o.

¹⁵⁹ uo. 49.o.

kommentárjában, hogy „az egyház egysége az egyházfegyelmen, a tanításon, és a sákramentumok kiszolgáltatásán alapszik.”¹⁶⁰

A genfiek számára pedig világossá vált, hogy Kálvinnak még mindig nagyon fontos a gyülekezetük, hiába telepedett le Strasbourgban és próbál közömbös maradni a genfi politikától. Ezután kérték fel Farelt, hogy próbálja visszahívni Genfbe, aki a következő ékesszólással bírta rá: „Hát én a Mindenható Isten nevében mondom neked, aki tanulmányozási szándékkal hozakodol elő, hogy ha velünk együtt nem akarsz munkálkodni az Úrnak ezen dolgaiban, az isten átka nehezedik reád, mert a magad hasznát keresed, és nem a Krisztus ügyét veszed figyelembe”.¹⁶¹

Kezdetben nem volt hajlandó Kálvin visszatérni, majd 1541 februárjában Farelnak sikerült meggyőznie. Az eredeti terve az volt, hogy Bucerrel utazik el Genfbe, s miután rendet tettek vissza megy Strasbourgba, de a strasbourgi tanács nem engedte el Bucert.¹⁶²

Kálvin második genfi tartózkodása alatt, már tapasztalt szervező, jelentős, megfontolt tapasztalatokkal bíró képzett emberként jelentősen megváltoztatta a hatalmi viszonyokat, annak egyensúlyát.

A Kistanács és a Nagytanács elé tárta, az egyházfegyelemről és az Egyháztanács kialakításáról szóló tervezetét, melyet az egyházalkotmányba foglalt, és amit még Bucer hatására dolgozott ki.

5.2.1. Kálvin Egyházalkotmánya

Kálvin az *Institutio*-ban az alábbi hasonlatot írta az egyházi fegyelemről: „Amint a Krisztus üdvözítő tudománya az egyház lelke, úgy benne a fegyelem az idegek szerepét tölti be. Így történik meg, hogy a test tagjai, mindegyik a maga helyén, egymással összefügg.”¹⁶³

Négy tisztséget alakított ki a gyülekezet vezetésére: a pásztor, a doktor, a presbiter és a diakónus.

A presbiter feladatköre az ige hirdetése, a sákramentumok kiszolgáltatása, a gyülekezetbe új tagok toborzása, illetve a gyülekezet tagjainak életvitelének figyelése.

Pásztor pedig az lehet, aki életvitelében, hitének meggyőződése mellett a gyülekezetet híveiből álló tanács azt megszavazza, majd esküt kell tennie. Ha véleménykülönbségek miatt nem tudnának döntésre jutni, akkor a presbitereket is be kellett vonni. Amennyiben ez sem

¹⁶⁰ Willem Van't Spijker: Kálvin élete és teológiája, Kálvin Kiadó, Budapest, 2003. 63.o.

¹⁶¹ Dr. Huszár Pál: Kálvin János, élete, teológusi, reformatori és egyházszervezői munkássága, 1059-1564, Kálvin Kiadó, Budapest, 2009. 49.o

¹⁶² uo. 63.o.

¹⁶³ Kálvin János: A keresztyén vallás rendszere II. kötet, 1559, szerk. dr. Antal Géza, Ref. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa, 1910. 510-511.o.

vezetne eredményre, akkor kell (az állami hatóságot) a magisztrátust bevonni. A pásztorok az evangéliumot hirdetik, és a szentségeket kiszolgáltadják. A tanítás módja nem csak nyilvános prédikációkban fejeződik ki, hanem magán-intelmekre is kiterjed.¹⁶⁴ A doktorok alá voltak vetve az egyházfegyelemnek, feladatuk tiszta tanok tanítása, a pásztorok felett öröködnék, hogy megfelelő képzésük folyamatosan biztosítva legyen, mivel úgy gondolta Kálvin, hogy a megfelelő polgári kormányzat, a megfelelő oktatástól függ.

A szegények és betegek gondozásával, valamint az adományok begyűjtésével és elosztásával, a diakónust bízták meg.¹⁶⁵ Feladatukat részletesen a Rómaiakhoz írt levél kommentárjában fejtette ki Kálvin.

Kálvin számára hatalmas jelentőséggel bírt, hogy a lelkészek semmilyen világi hatalommal nem rendelkezhetek, mivel számára fontos, hogy az egyházi és a világi hatalom elváljon egymástól, de ettől függetlenül együttműködjenek egymással. Kivételes esetekben bevonják a világi hatalmat, ha és amennyiben erőszak kikényszerítésére vagy büntetésre lenne szükség valamely gyülekezeti taggal szemben, akkor a világi tanácsra bízják az ügyet.

Genfben ez mégis örökös vita szüleménye volt, mivel a magisztrátus úgy vélte, hogy az Egyháztanács nem önálló egyházon belüli szerv, hanem a világi hatalom részét képi, és ez csorbíthatja az ő tekintélyét. Kálvin maga sem értette hozzáállásukat, hiszen nem hogy nem értették meg őt, de rútol is bántak vele. A viták során mégis higgadt tudott maradni, s diplomatikusan annyit jelentett ki: *„Most hát van egyháztanácsunk (presbyterorum iudicium) és egyfajta egyházfegyelem (disciplina), ahogy az a mai gyengeségünk szerint el tudjuk hordozni”*. Metafórikusan Mózesre vagy Dávidra hivatkozott még érvelésében: *„Istenfélő királyokhoz hasonlóan, az elismert rendet óvták tekintélyükkel, kötelességük szerint. Az egyháznak azonban meghagyták az önrendelkezést, ahogy a papoknak is azokat a feladatokat, amiket az Úr rájuk bízott.”* Továbbá szerinte az egyházalkotmánya körül folyó viták leginkább az egyház és a világi hatalom viszonyának megítélésének elfogadásán múltott. Végül sok vitát követően 1541-ben a Tanács és a Népgyűlés is elfogadta, majd 1555-ben a kálvini értelmezés szerinti egyházi kormányzatot a magisztrátus is érvényes határozatában elismerte és kihirdette.

¹⁶⁴ Válogatás Kálvin János műveiből, Kálvin Kiadó, Budapest, 1993. 151.o.

¹⁶⁵ uo. 150.o.

Ezt követően felkérték Kálvint, hogy az újonnan elfogadott egyházi rendtartása után, a Tanács egy megbízottjával a Polgári Törvénykönyv módosítására, amihez nagy segítséget nyújtott jogi végzettsége.

Az új törvényben megfogalmazták az egyes hatalmi ágak egymáshoz való viszonyát, szabályozták a lakosság és a kormányzati testület demokratikus viszonyrendszerét. A polgári peres eljárások menetét egyszerűsítették. A genfi szokásjogot és a római jogot próbálta harmonizálni az új polgári joggal. Úgy gondolta, hogy amint az egyházi rendjében megfogalmazott célokat át tudja formálni a világi hatalomba, amelyben a magisztrátusnak meghatározott, körülhatárolható hatásköre van, így az megfelelően el tud különülni az egyházi kormányzattól. Az Általános Tanács 1543. január 28-án fogadta el, hálájuk jelképekül egy hordó bort adtak Kálvinnak. Így jött létre Genfben az első demokratikus gyökerű Polgári Törvénykönyv, amelyben lefektették, hogy az állam és az egyházi hatalom két külön, de egymással egyetértve működő hatalom. Az egyháznak pedig saját egyházi rendtartással, kormányzattal bíró szervezettel van, amely meghatározott feladatkörök és hatáskörökkel van ellátva.

Majd 1545-49 közt magánéleti problémái keletkeztek, felsége súlyos betegség következtében meghalt és így rá maradt a két nevelt félárva gondozása. Ilyen nehéz időben természetesen egy barátja sem segített neki. Ennek következtében 1555-ig a városi döntéshozatalból ki is szorult.

Zárszó

A középkor végén Nyugat-Európát szinte teljes egészében a keresztény hit határozta meg. A római katolikus egyház hatásos ideológiával védelmezte az éppen fennálló politikai rendet; készséges kiszolgálója volt a hűbéri függést, a rendi hierarchiát, az abszolút monarchiát kiépítő feudális államhatalomnak. Az egyház egyszerre eszköze és alakítója a világi hatalomnak. A hit és a hatalom összefonódása miatt az új társadalmi eszmék és mozgalmak is vallásos formában jelentek meg.

Egyház és állam szétválasztására, az egyén renden kívüli autonómiájának meghirdetésére a reformáció kálvini irányzata vállalkozott. Kálvin fő művében, az először 1536-ban megjelent *Institutio*-ban fejti ki politikai gondolkodásmódját és államtanát. A kálvini hittételekben az egyház elválzik a világi hatalomtól, ami által belső demokratizmusra tesz szert. Az egyházon

belüli egyenlőség eszméje és gyakorlata a későbbi egyetemes egyenlőség és szabadság előfutára lett. Az egyház, az állam és az ember autonómiája a szuverenitás tanában bontakozott ki. A szuverenitás tanában elkülönülő autonómiák nem pusztán az állami és az egyházi hatalom és szervezet szétválasztását jelentik, hanem minden hatalom felsőbbbségét is, a tekintély uralmát. A tekintély kálvini felfogása a függőségi viszonyokból a feudális személyi jelleget aknázza ki.¹⁶⁶

Kálvin szerint a nép az államnak és az állami törvényeknek van alárendelve, ennek okán a felsőbbbségnek engedelmességgel tartozik. Azonban kivételt tesz a tekintély merevsége alól, az ellenállási joggal.

Szinte minden évszázadban előforduló örökérvényű és időszerű a kálvini gondolkodás például a szociáletikája révén. A gyülekezet egésze, azaz minden egyes tagja áll ama feladat előtt, hogy minden munkájában és tevékenységében – legyen az gazdasági, tudományos vagy politikai jellegű – a hitbeli engedelmesség útját járja. A keresztyén ember minden cselekedete tulajdonképpen olyan emberi magatartás, amelyre Isten parancsolata érvényes. Minden munka egyszerre világi és lelki, imádság és reménység által kísért tevékenység.¹⁶⁷ Kálvin ugyan teológiájából vezette le szociáletikáját, de a konkrét cselekvésben az adott társadalmi viszonyokra is figyelt. Kálvin szerint a szociálpolitika alapja a keresztyéni méltányosság, a felebaráti szeretet.

Az állam feladata a szociális gondoskodás. Ebből kiindulva azt vezetem le Kálvin tanaiból, hogy az embernek (csak passzív) ellenálláshoz van joguk, ha az általuk választott vezetőik visszaélnének hatalmukkal. Kivételes helyzetben egy-egy már létező legfelső vezető csoport, intézmény lehet jogosult az ellenállásra.¹⁶⁸

A később kibontakozó szerződéses államelméletre hatást gyakorolt a genfi „egyházalkotmány”, ami valójában a város és Kálvin közötti szerződés eredménye, amelyet egy további szerződés, a gyülekezetben tartott szavazás erősített meg. Kálvint nem csak az egyházalkotmány elkészítésére, hanem a genfi Polgári Törvénykönyv megreformálására is felkérték. Az egyházi fegyelem és a benne foglalt szervezeti struktúrája később mintául

¹⁶⁶Pap Gábor: Az alkotmány eszme elemei a kálvini reformáció tanaiban,
In.: <http://mek.oszk.hu/01300/01394/01394.htm>

¹⁶⁷ Magyar Tudomány, Kálvin időszerűsége, Fazakas Sándor (szerk.): Kálvin szociáletikája

¹⁶⁸ Magyar Tudomány, Kálvin időszerűsége, Fazakas Sándor (szerk.): Kálvin szociáletikája

szolgált több gyülekezetnek és az állami szervezet kialakításában is. Így a későbbi alkotmányfejlődésre is erős hatást gyakorolt.¹⁶⁹

Amikor Kálvin időszerűségéről gondolkodunk, akkor nem azt kérdezzük, milyen hatása van napjainkban, hanem azt, hogy az általa megfogalmazott gondolatok ma is érvényesnek minősülnek.

Az európai gondolattörténeti múltban nem egyszer volt látható, hogy a hatás és érvényesség különállóan is létezhet. Kálvin munkássága nem pusztán járulékos elemei voltak az európai történelemnek, hanem éppen általuk vált a nyugati kultúra önmagává. Ilyen értelemben a közvetett hatás nyilván kitörölhetetlen.

Kálvintól éppen azt lehet mindenekelőtt megtanulni, hogy a keresztyén ember igényt tart arra, hogy létének egészét valamiként értelmezze, és ennek eredményét egységes egészben lássa. Az *Institutio* meghatározó kezdő mondatai erről szólnak: „Egész bölcsességünk, ...két részből áll: Isten s önmagunk ismeretéből. Egyébként, bár egymással sok kapocs fűzi őket össze, nem könnyű eldönteni, hogy melyik előzi meg és szüli magából a másikat.”¹⁷⁰

A Kálvin-kutatások időszerűsége kimeríthetetlen. A dolgozatomban a teljes szellemi örökség egyre mélyebb és átfogóbb összefüggéseit próbáltam feltárni. Ezek megértése és értékelése teológiai, kortörténeti, politikai és jogi előismerteket feltételez. Az általam megismert hiteles kálvini tanokat és ezek hatását vizsgáltam a mai modern társadalmi leképződések példáin keresztül. A kálvini teológia főbb összefüggéseinek feltárásával és azok bemutatásával, a társadalmi viszonyok alakulására és a mai közéletre gyakorolt hatását kívántam bemutatni.

Felhasznált irodalom

A KDNP PM Tanulmányi Füzetek III: Szászfalvi László, tanulmány

A KDNP PM Tanulmányi Füzetek III: Szűcs Ferenc, tanulmány

Abraham Kuyper: Kálvinizmus és modernitás, Koinónia, Kolozsvár, 2001.

Alisten E. McGrath: Kálvin. A nyugati kultúra formálódása, Osiris Kiadó, Budapest, 1996.

Alister E. McGrath: Bevezetés a keresztyén teológiába, Osiris Kiadó, Budapest, 1996.

Baja Mihály: Ki volt Kálvin János? (vers idézet)

¹⁶⁹ Szathmáry Béla: Kálvin a kortársunk?, nem publikált tanulmány

¹⁷⁰ Köntös László: Kálvin aktualitása, nem publikált tanulmány

Barbara Schenck-Georg Rieger: Kálvin János élete és teológiája röviden, ford. és szerk. dr. Békefy Lajos, Budapest, 2009.

Benke György: Kálvin társadalom etikája, Refm. Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1986.

Biblia – Ószövetség, Ámosz 5. könyve , Mikeás 7. könyve , Mózes 1. könyve

Biblia – Pál Rómaiakhoz írt levele 7. rész

Birkás Antal: Reformáció, államhatalom, politika, Luther Kiadó, Budapest, 2001.

Dr. Békési Andor: Mi kálvinisták..., Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1990.

Dr. Birkás Antal: Phd értekezés 2008.

Dr. Christian Link: A kálvinizmus szellemisége, tanulmány

Dr. Huszár Pál: Kálvin János, élete, teológusi, reformátori és egyházszervezői munkássága, 1059-1564, Kálvin Kiadó, Budapest, 2009.

Dr. phd Békefy Lajos: Kálvin szellemében a korrupcióról, tanulmány

Eberhard Busch: A szegénység botrány – A luxus önzés, tanulmány

Eberhard Gresch: A hugenották története, hite és hatása, Kálvin János Kiadó, Budapest, 2008.

Emil Doumergue: Kálvin jelleme, Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség Kiadóvállalata, Budapest, 1922.

György Antal: Kálvinról mindenkinek, nem publikált tanulmány

Herber-Martos-Moss-Tisza: Történelem 1500-tól 1789-ig, Reáltanoda Alapítvány, 1995.

Jean Cadier: Kálvin, Egy ember isten igájában, Kálvin Kiadó, Budapest, 1994.

Joachim Staedtke: Kálvin János megismerés és formálódás, Vásárosnaményi Református Egyházközségért Alapítvány, Vásárosnamény, 2009.

Jogtörténeti Szemle 4/(2007) 1-7., Szűcs Ferenc: Kálvin felfogása a hatalomról és az államról

Jura 2005/1. Birkás Antal: A kálvinista dogmafelfogás és az alkotmányeszmé

Kálvin János Institutioja, Stichting Hulp oost Europa, Budapest, 1995.

Kálvin János: A keresztyén vallás rendszere I. kötet, 1559, szerk. Dr. Antal Géza, Refm. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa, 1909.

Kálvin János: A keresztyén vallás rendszere II. kötet, 1559, szerk. Dr. Antal Géza, Refm. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa, 1910.

Kálvin János: A római levél magyarázat, Kálvin Kiadó, Budapest, 1992.

Kálvin János: Kommentár Pál apostol Thesszalonikabelieknek írt leveleihez, Aeternitas, 2003.

Kálvin János: Tanítás a keresztyén vallásra 1559, Kálvin Kiadó, Budapest, 1986.

Karl Heussi: Az egyháztörténet kézikönyve, Osiris kézikönyvek, Budapest, 2001.

Király László: Kálvin, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968.

Kovács István: Magyar Alkotmányjog I., JATE Kiadó, Szeged, 1990.

Köntös László: Kálvin aktualitása, nem publikált tanulmány

Magyar Tudomány 2010/2. Buzogány Dezső: Kálvin állam- és társadalomszemlélete

Magyar Tudomány, Kálvin időszerűsége, Fazakas Sándor (szerk.), Szathmáry Béla: Kálvin a kortársunk?; Fazakas Sándor (szerk.): Kálvin szociáletikája

Márkus Mihály: Kálvin a polgári kormányzásról, nem publikált tanulmány

Martin H. Jung: Melanchton és kora, Kálvin Kiadó, Budapest, 2012.

Max Weber: A politikai és gazdasági viszonyok aktív és hatékony formálása, nem publikált tanulmány

Our Church: The reformed church in Hungary, Kálvin Kiadó, Budapest, 1997.

Owen Chadwick: A reformáció, Osiris Kiadó, Budapest, 1998.

Ravasz László: Kis dogmatika, Refm. Zsinati Iroda Sajtóosztály, Budapest, 1990.

Révész Imre: Egyháztörténelem, I. könyv, Az őskereszténységtől az ellenreformációig, Dunamelléki Református Egyházkerület, Ráday Nyomda, 1993.

Révész Imre: Egyháztörténelem, I. könyv, Debrecen, 1933.

Sebestyén Jenő: A református etika, Iránytű Kiadó, Budapest-Gödöllő, 2000.

Török József: Egyetemes Egyháztörténelem II, Szent István Társulat, Apostoli Szentszék Kiadó, Budapest, 1999.

Ulrich Gäber: Huldrych Zwingli, Bevezetés életébe és munkásságába, Kálvin Kiadó, Budapest, 2008.

Válogatás Kálvin János műveiből, Kálvin Kiadó, Budapest, 1993.

Vitári Zsolt: Svájc a 19. században, tanulmány

Wilhelm Niesel: Kálvin teológiája, Kálvin Kiadó, Budapest, 1998.

Willem Van't Spijker: Kálvin élete és teológiája, Kálvin Kiadó, Budapest, 2008.